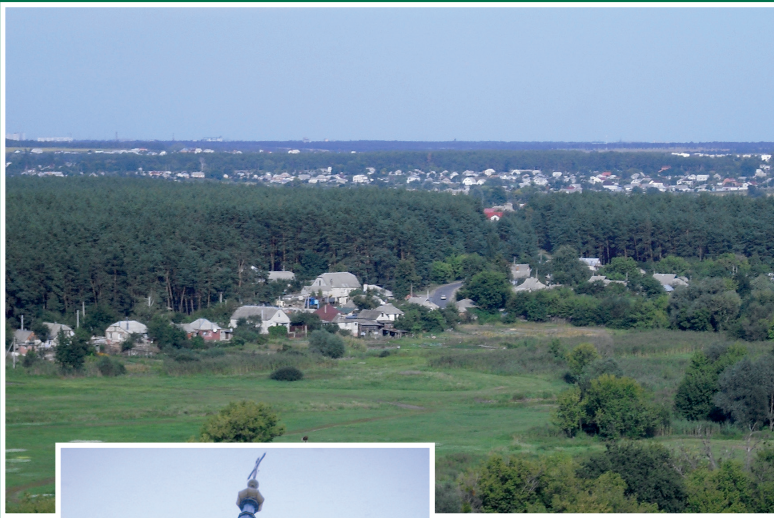

Василь КИСИЛЕНКО ІСТОРІЯ БЕЗЛЮДІВКИ ТОМ I

Василь КИСИЛЕНКО

ІСТОРІЯ БЕЗЛЮДІВКИ

ТОМ I

Василь Кисиленко

ІСТОРІЯ БЕЗЛЮДІВКИ

ТОМ І

Житомир
ФОП Євенок О. О.
2021

УДК 908(091)(477.54—22Безлюдівка)
К 44

Василь Кисиленко

К 44 Історія Безлюдівки. Том І / В. Кисиленко. — Житомир: Вид.: Євенок О. О., 2021. — 120 с.

ISBN 978-966-995-265-3

Книжка «Історія Безлюдівки. Том І» — перша частина багаторічних досліджень і перше видання за всю бутність громади селища міського типу Безлюдівка Харківського району Харківської області. Краєзнавець Василь Кисиленко завдяки вивченню та аналізу досліджень археологів, літературних джерел, архівних документів детально розкрив історію краю. Розповідь збагачено мапами минулих століть та сучасними з нанесенням зниклих топонімів.

Видання буде цікавим для науковців, викладачів, студентів та всіх, хто цікавиться історією рідного краю.

УДК 908(091)(477.54—22Безлюдівка)

ISBN 978-966-995-265-3

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА

Книгу присвячую моїй родині

Шановний читачу! У твоїх руках – плід довготривалих досліджень, яким присвячено 18 років! Так, саме з 2003 року поступово, потроху накопичувався матеріал. Але не все, що є в книзі, всі ці роки лежало «мертвим капіталом», бо щось з того я раніше висвітлював у численних газетних чи академічних публікаціях. А час не стоїть на місці: уявлення про певні факти минулого змінювалися, з'являлися нові джерела, що перекреслювали старі опубліковані гіпотези. Тому ця книга – виправлене й доповнене зведення вже відомої інформації, а також нові дані про минуле селища міського типу Безлюдівка.

Ця історична книга не претендує на високонаукове звання, бо вона навмисно написана у доступному науково-популярному стилі, щоб будь-який мешканець, незалежно від освіти та професії, зміг все це прочитати й зрозуміти.

Хоча... не буду ідеалістом, бо в реальності з усіх, хто отримає цю книгу або завантажить її копію в інтернеті, повністю прочитають лише кілька осіб, і в більшості паперовий примірник просто займе своє місце на полиці. Але навіть з такими прогнозами вона дуже важлива, бо раніше видавалися книги про минуле місцевої церкви, про біографію місцевої знаменитості Варвари Савельєвої, про безлюдівський

скарб дирхемів, про біографію безлюдівських свідків Другої світової війни, а от загальної книги про історію цього селища дотепер не було.

Справу не завершено, бо це лише перший том. Тут описано події від найдавніших часів до 1861 р. Чому саме ця хронологічна межа? Бо після того року почнуться «вітри змін»: з'явиться перша школа, побудується церква, зміниться соціальний стан наших мешканців й Безлюдівка назавжди перестане бути військовим поселенням, яким вона була від моменту свого заснування. Після виходу першого тому є мотивація написати новий — про подальші події.

Тож, мої любі читачі, уперед, сідаймо в машину часу й вирушаймо в цікаву подорож!

P. S.
Цю книгу було видано завдяки підтримці
Миколи Миколайовича Кузьмінова,
безлюдівського селищного голови.

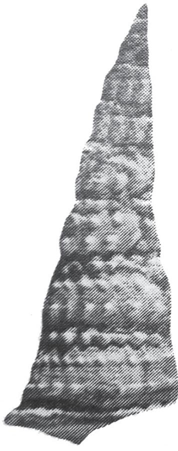
СИВА ДАВНИНА

Історія поселення під назвою Безлюдівка триває лише три століття. А в часи, коли цього населеного пункту ще не існувало, тут теж відбувалися певні події. Якщо їх не згадати, книга про історію селища не буде повною мірою «смачною».

Доісторична епоха

У пізню епоху кам'яновугільного періоду палеозойської ери (300 млн р. тому) на місцевості, де тепер стоїть наше селище, чергувалися мілке море, опріснені лагуни та алювіальні рівнини. На суходолі росли папороті, хвощі, плауни, водилися земноводні та нововиниклі плазуни, а у воді плавали давні риби. Море наступало, й у пізню епоху крейдового періоду мезозойської ери (70 млн р. тому) ця місцевість стала дном глибокого моря. Про це свідчить глибина місцевої свердловини (109 м), на якій вчені знайшли рештки вимерлих молюсків видів Metacerithium arkhangelskii sp. nov. та Gilbertia Ultima (Koen.), що належать до епохи палеоцену палеогенового періоду кайнозойської ери (60 млн р. тому). А якщо вас цікавлять динозаври, то на території майбутнього нашого селища, зважаючи на тодішнє існування моря, могли бути лише летючі чи плавучі види [17; 18; 19].

Молюск Metacerithium arkhangelskii sp. nov.

Молюск Gilbertia Ultima (Koen.)

В епоху пізнього еоцену палеогенового періоду кайнозойської ери (30 млн р. тому) море в цій місцевості стало мілким. Саме в той час тут почали відкладатися безлюдівські кварцові піски. В морі водилися молюски, моховатки, корали, морські їжаки, костисті риби, форамініфери. Ці істоти, коли вимирали, відкладалися на дні моря, і з їхньої біомаси поступово утворився місцевий природний газ. Далі море відступило, і вже в епоху пліоцену неогенового періоду кайнозойської ери (5 млн р. тому) нинішня територія Безлюдівки була суходолом [18; 19].

Первісне суспільство

На території, що з часом стане Безлюдівкою, людина вперше оселилася у період мідного віку (IV–поч. III тис. до н. е.). Це час, коли люди освоїли перший метал – мідь, а на правому березі Дніпра панувала трипільська культура. Саме до того

періоду й належать найдавніші безлюдівські археологічні пам'ятки. Так, у 1972 році археолог Є.В. Пузаков на південь від Нагорівки виявив поселення Коваленки-5, датоване кінцем IV тисячоліття до нашої ери. Воно розташовувалося в урочищі Синичне, на 6-метровому мисі борової тераси на лівому березі р. Уди. У північній частині розкопу, що мав площу трохи більшу, ніж 100 м^2, було виявлено житло раннього енеоліту. Це була видовжена ділянка (10х4 м, глибина 1,10 м) з вогнищами та нішами, в якій знайшли крем'яні ножі, скребки, фрагменти кераміки з орнаментом у вигляді відступальних наколів. Також були виявлені ідоли: грубі вироби з пісковику та кварциту у вигляді людей чи тварин [2].

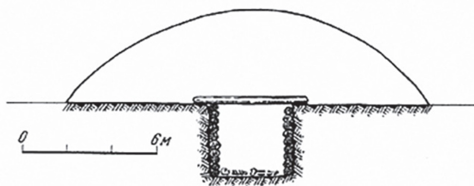
Потім люди освоїли кращий метал – бронзу, й з того моменту почався бронзовий вік (III–I тис. до н. е.). На береговому останці в урочищі Ващенків Бір було знайдено поселення ранньої бронзи (XVIII–XVI ст. до н. е.) – це, по суті, ровесник піраміди Хеопса. А в дюнах урочищ Коваленки, Ващенків Бір та в інших місцях археологи виявили 9 поселень періоду пізньої бронзи (XII–VIII ст. до н. е.). При розкопках у них знайшли вироби з кременю, фрагменти кераміки, а також предмети бронзоливарного виробництва: плавильні тиглі, лячки (глиняні ложки для розливання металу) та ливарні форми [7; 15; 16].

Кожне з вищезгаданих поселень бронзового періоду належить до певної археологічної культури. Тож розглянемо їх.

- В цій місцевості жили скотарі, які любили прикрашати посуд великою кількістю наліпних валиків. Через це їхні пам'ятки були об'єднані в культуру багатоваликової кераміки (XXII–XVIII ст. до н. е.). Поселення цієї культури було віднайдено десь у Безлюдівці [9].
- Далі тут жили племена скотарів, які своїх померлих ховали у зрубі, над котрим насипали курган. Тому їхні пам'ятки належать до зрубної культури (XVI–XII ст. до н. е.).

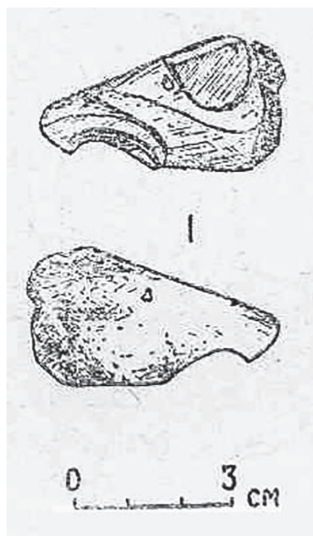

У 1939 р. на дюнах в урочищі Ващенків Бір археолог Іван Федорович Левицький (батько майбутнього безлюдівського Героя СРСР) виявив поселення тієї археологічної культури, але розкопки почав аж у 1950 році. Наступного, 1951 року Іван Левицький помер, тому це поселення продовжив досліджувати археолог Б.А. Шрамко [9; 15; 16].

Зразок поховання зрубної культури. Джерело ілюстрації: [31]

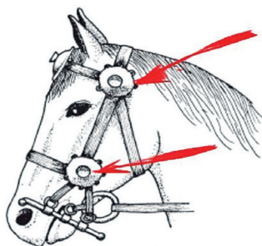
- Після зрубної з'явилася бондарихінська культура (XII–VIII ст. до н.е.), представники якої вже не ховали предків, а спалювали. Поселення, що входять до її складу, були знайдені в таких місцях: 1) в урочищі Синичине; 2) за 150 м на схід від першого (площа – 100 х 150 м); 3) в урочищі Ващенків Бір; 4) на якомусь мисі західніше Черкаського струмка (мабуть, цим мисом є сучасне Лакишківське кладовище біля вулиці Огородньої) [10; 16].

Малюнок бронзової бляшки. Джерело ілюстрації: [6]

На початку І тис. до н. е. люди зрозуміли, що ліпше не з бронзи виготовляти знаряддя праці, а з заліза. І так почався залізний вік, що триває й досі. Коли на значних теренах

Ось де використовувалася бляшка. Джерело ілюстрації: [28]

Північного Причорномор'я панувала держава скіфів, у цій місцевості жив народ меланхлени. Грецький історик Геродот писав про них: «Меланхлени одягаються в усе чорне, звідки і їхня назва, а звичаї в них скіфські». Їхні пам'ятки належать до лісостепової культури (IV–III ст. до н. е.). Одне поселення меланхленів знайшли поблизу залізничної зупинки Удянська, а друге виявили трохи західніше станції Безлюдівка, в урочищі Ващенків Бір, над культурними шарами вищезгаданого поселення зрубної культури. В останньому Б.А. Шрамко у 1951 році знайшов намисто та бронзову бляшку, виготовлену в скіфському звіриному стилі [6; 15; 16; 21]. Бо саме від того народу до меланхленів прийшов звичай прикрашати свої речі, вироблені з металу, кісток та інших матеріалів, різними зображеннями, здебільшого фігурами тварин. Тому Геродот мав рацію.

У нашій ері

У VIII ст. на цю місцевість поширила свою владу держава Хозарський каганат та підкорила місцеве населення – аланів, болгар, тюрків, слов'ян. Пам'ятки хозарського періоду належать до салтівської археологічної культури (VIII–X ст.), одне поселення якої виявили на дюнах в урочищі Коваленки, а друге – на вищезгаданому мисі західніше Черкаського струмка [16].

У той час через нашу місцевість проходив хозарський торговий шлях, по якому везли срібні східні монети на продаж до Русі та Західної Європи [11; 15]. Тобто це був свого роду обмін валют. І одного разу якийсь купець закопав посудину зі своїм товаром. Відбулось це, на думку нумізмата-сходознавця О.О. Бикова, у другій половині X ст. [22]. Минуло майже тисячоліття, й у 1930 році біля підніжжя піщаної дюни поблизу с. Безлюдівки хтось із селян випадково знайшов кілька арабських монет, що просочилися крізь пісок. Чоловік приніс їх у Харківський археологічний музей, й після того працівни-

Декілька дирхемів безлюдівського скарбу.
Джерело ілюстрації: [32, с. 79]

ки установи вирішили на місці знахідки здійснити розкопки [23; 32, с. 275]. До того місця для досліджень був відправлений археолог Т.Т. Тесля. При подальших розкопках знайшли глиняний горщик. Від нього довгим шлейфом розтікалося багато монет. Спочатку всі гроші лежали в горщику, але протягом століть дюна рухалась і повалила цю посудину на бік. Всього у скарбі було 1198 срібних східних монет, які невдовзі відправили для вивчення Р.Р. Фасмеру в Ермітаж [14; 24; 25]. А цей нумізмат встановив, що безлюдівський скарб майже повністю складається з «варварских подражаний», тобто тогочасних підробок [14; 20]. Знахідку було повернено в Харківський археологічний музей на початку 1941 р. В роки війни частину монет розікрали, і залишилося їх 1092 [14; 23; 24; 25].

Скарб складається з монет різних держав Сходу, які були в обігу на той час. Історики відзначають, що ця знахідка – найбільша у світі археологічна колекція фальшивих монет давніх арабських дирхемів [32, с. 161]. З 1092 екземплярів 1056 є підробками, серед яких 450 наслідують монети невідомих

Мапа Хозарського каганату. Джерело ілюстрації: [33]

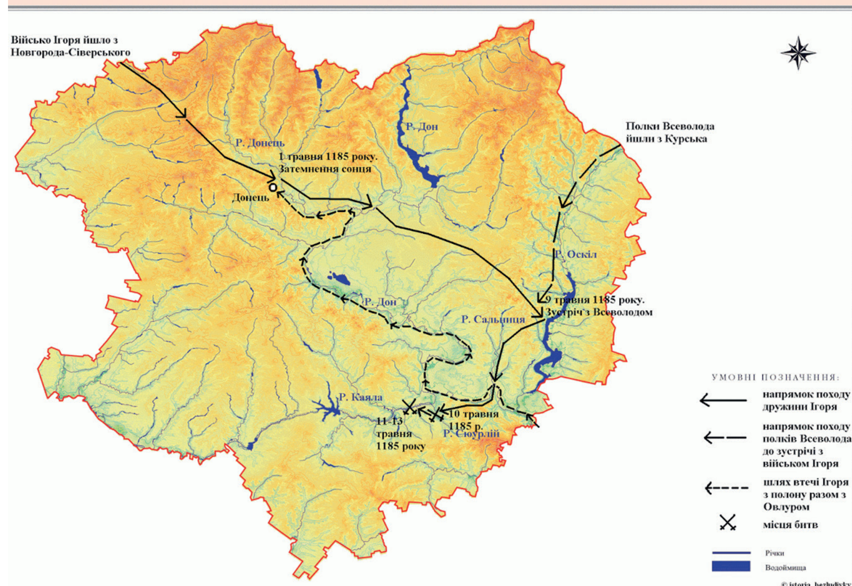
східних правителів, а решта 606 наслідують монети емірів з династії Саманідів (яка правила в Середній Азії у 875-999 рр.) [24]. Історик В. Л. Янін висловив думку, що фальшиві гроші безлюдівської знахідки виготовили десь на території салтівської культури, тобто в нашому краї, на основі сильно стертих східних монет та їхніх уламків [6]. А справжніх монет всього 36: 16 монет з держави Саманідів – два дирхеми еміра Ахмада

Маршрут походу Ігоря за версією Рибакова. Джерело ілюстрації: [5]

Самані (907-914 рр.) та 14 дирхемів Насра II (914-943 рр.); один дирхем Арабського халіфату (X ст.) і 19 дирхемів Волзької Болгарії (X ст.) [16; 24]. Нині цей скарб ви можете побачити у вітрині Музею археології та етнографії Слобідської України ХНУ ім. В. Н. Каразіна. Цікаво, що одночасно всі ці монети є найдавнішою пам'яткою писемності, віднайденою на території селища! Але не місцевої писемності, а арабської.

У X ст. руський князь Святослав знищив Хозарський каганат, й ця територія була приєднана до складу Русі. У ті часи ріка Уди називалася Донцем, бо на її берегах було розташоване місто Донець (нинішнє Донецьке городище). Відомий похід новгород-сіверського князя Ігоря на половців, що відбувся у 1185 році, пов'язаний з територією майбутньої Безлюдівки. Не подумайте, що я «ковдру перетягую».

Маршрут походу Ігоря за моєю версією.
Газета «Український простір»

Вигляд Безлюдівки з території Хорошівського городища. Наші дні

Це не тільки за моєю теорією. Я також виявив, що й за мапою історика Б.О. Рибакова [5]. 1 травня військо збиралося переходити ріку Донець поблизу того ж однойменного міста. Адже це було найсхідніше руське міське поселення в цьому краї. Дружина йшла повз нього. На березі ріки військо застало сонячне затемнення, яке в ті часи вважалося поганою ознакою. Проте князь Ігор не зважав на забобони, бо прагнув «списа переломити кінець поля Половецького, …голову свою покласти або попити шоломом з Дону (Сіверського Дінця – авт.)», як написано у «Слові о полку Ігоревім». Князь перевів військо через ріку Донець, і далі дружина йшла на лівому березі через територію майбутнього нашого селища. Потім, як ви знаєте, військо Ігоря на річці Каяла зазнало поразки, князь потрапив у полон, але йому допоміг втекти половець

Овлур. З цим же чоловіком Ігор, прямуючи берегом нинішньої ріки Уди пішки повернувся в місто Донець, [3].

По сусідству з містом Донець у часи Русі було місто Хорошів. Про це свідчать археологічні дані, хоча літописи, що збереглися, щодо Хорошева мовчать [34; 35].

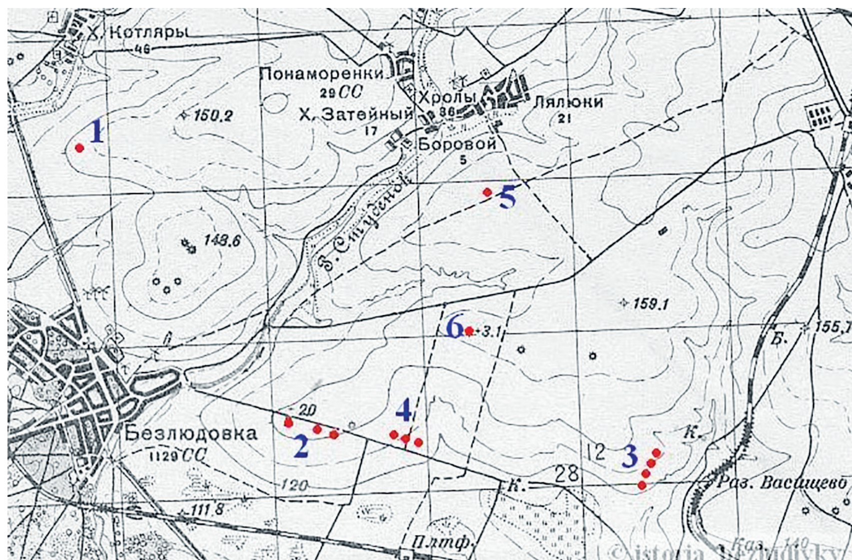
У XIII ст. й Донець з Хорошевим було спустошено монголо-татарською навалою. Через тодішні події землі краю стали безлюдними аж до XVII століття. Їх називали Диким полем. У XIV ст. нашу місцевість князь Ольгерд приєднав до свого Великого князівства Литовського, а в 1494-1503 рр. ця територія увійшла до складу Великого князівства Московського [8].

Пам’ять про давні часи збереглася в курганах. У 1906 році професор Д.І. Багалій зафіксував біля Безлюдівки декілька курганів [1].

Археологічна мапа Багалія

Для кращого розуміння позначу їх на пізнішій, радянській мапі:

Умовні позначення:
1 – курган Куталів на орній землі
(координати: 49.900472, 36.293574)
2 – три кургани в урочищі Дацевих могил
3 – чотири рядові могили на орній землі
4 – три розкопані могили біля дороги на Тернову
5 – курган Гостра могила в урочищі Строкова ружка
(координати: 49.895731, 36.369942)
6 – курган біля сінокісної луки «Рогань»
(координати: 49.879092, 36.363365)

А насправді курганів на полях було трохи більше, Багалій не всі врахував. На тій радянській мапі у вигляді білих кружечків позначені «додаткові» кургани.

Сучасний стан пам'яток археології

Більшість курганів не збереглися до нашого часу. Врятовано лише три з них: «Куталів», «Гостра могила» та курган біля сінокісної луки «Рогань» – через те, що їх зробили пунктами державної геодезичної мережі. На них розміщені знаки-«репери», які показують абсолютну висоту місцевості над рівнем моря.

Віднайдені археологічні стоянки не перебувають під охороною держави. Вони активно руйнуються через господарську діяльність місцевих жителів, дії «чорних археологів» та видобування піску. Наприклад, через постійне розширення Нагорівського кар'єру з видобування пісків для виробництва силікатної цегли було знищено ландшафт на території багатьох квадратних кілометрів. Й так зникло унікальне в археологічному плані урочище Коваленки з багатьма іншими пам'ятками життєдіяльності давніх людей. Тому з 2017 року одна з величезних штучних водойм біля Нагорівки має назву: озеро Коваленки [27].

Хоча... лише одна археологічна пам'ятка залишається на обліку й під охороною – це поселення бондарихинської культури XII–VIII ст. до н.е., що розташоване на території урочища Синичине. Воно було взято під державну охорону за рішенням виконавчого комітету Харківської обласної ради народних депутатів № 184 від 20.04.1987 р. Що відомо про те поселення? Його віднайшов археолог С.І. Воловик у 1984 р., площа його – 100х70 м [26]. Але чи реально та пам'ятка у лісі охороняється? Чи є там будка охоронця? Звісно, що ні. Побачимо на одному з дерев лише стару й іржаву табличку «Репродуктивна зона».

Урочище Синичине

Табличка «Репродуктивна зона» на березі річки Уди
в Синичиному урочищі

Курган «Куталів»

*Курган біля колишньої сінокісної луки «Рогань».
Джерело ілюстрації: [30].*

Джерела розділу:

1. Археологическая карта Харьковской губернии с объяснительным текстом / Багалей Д. И. – М.: т-во тип. А.И. Мамонтова, 1906.
2. Археологические открытия 1972 года. – М.: Наука, 1973.
3. Військо Ігореве воювало на Харківщині / Кисиленко В. // Український простір. – 2010. – 15-31 травня.
4. Восточноукраинская Лесостепь в эпоху средней и поздней бронзы (II тыс. до н. э.). / Берестнев С.И. – Х., 2001.
5. Дон и Донец в «Слове о полку Игореве» / Рыбаков Б.А. // Научные доклады высшей школы. – 1958, – № 1.
6. Древности Северского Донца / Шрамко Б.А. – Х., 1962.
7. Історія міст і сіл УРСР. Харківська область. – К.: Головна редакція УРЕ АН УРСР, 1967.
8. Історія України. Атлас для 7 класу. – К.: ІПГ, 2009.
9. Матеріали археологічної експозиції Харківського історичного музею.
10. О погребальном обряде племен Бондарихинской культуры / Буйнов Ю.В. // Советская археология. – 1977. – № 4.
11. Перлина землі Слобожанської. Харківський район: історія та сучасність / за ред. М.М.Денисенка. – Х., 2003 р.
12. Розвиток слободи Безлюдівки від найдавніших часів до кінця XVIII ст. / Кисиленко В.Ю. // Збірник наукових праць. Серія «Історія та географія» / Харк. нац. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди. – Х.: Планета-прінт, 2009. – Вип. 35.
13. Розвиток слободи Безлюдівка у 1901-1914 рр. / Кисиленко В.Ю. // Збірник наукових праць студентів і магістрантів історичного факультету. – Х.: ПФ «Антіква», 2010. – Вип. 1.
14. Северо-западная Хазария в контексте истории Восточной Европы / Тортика А.А. – Х.: ХГАК, 2006.
15. Сёла Лизогубовского сельского совета Харьковской области. Очерк Истории / Евсеев С.Е. - Х.: Центр Образовательных инициатив, 2001.
16. Справочник по археологи Украины. Харьковская область / Шрамко Б.А., Михеев В.К., Грубник-Буйнова Л.П. – К.: Наукова думка, 1977.
17. Фауна моллюсков палеоцена Днепровско-Донецкой впадины / Мороз С.А. – К.: изд-во Киевского университета, 1972.
18. Фізична географія України. Атлас для 8 класу. – К.: ІПГ, 2014.

19. Фізична географія України. Атлас для 8 класу. – К.: ДНВП «Картографія», 2014.

20. Эпоха бронзы лесной полосы СССР. - М.: Наука, 1987.

21. Археологія. – Том 14. – К.: видавництво Академії наук Української РСР, 1962.

22. Экономические связи Восточной Европы в I тысячелетии н.э. / Кропоткин В.В. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://proza.ru/2019/10/18/448

23. Кожаные деньги [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://instafxeducation.com/leather_money.php

24. Куфические монеты на территории Харьковщины / Зайцев Б.П. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://ysadba.rider.com.ua/almanah/01/2.doc

25. Денежно-весовые системы домонгольской Руси и очерки истории денежной системы средневекового Новгорода / Янин В.Л. – М.: Языки славянских культур, 2009.

26. Реєстри пам'яток [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://wlm.org.ua/listy_pamiatek/

27. Нове озеро в Безлюдівці // Трибуна Трудящих. – 2017. – 16 серпня.

28. Большие сбруйные бляшки [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://donovedenie.ru/blog/bolshie_sbrujnye_bljashki/2015-04-07-562

29. Ілюстрація дирхема [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://spsearch.ru/discovery/dsa_741/dsa_741bg.jpg

30. Курган у пос. Безлюдовка [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.shukach.com/node/48012

31. Ілюстрація кургану зі зрубною гробницею [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://sokm.org.ru/images/pamiatnikarh/39.png

32. Безлюдовский клад X в.: материалы и исследования. Сб. науч. статей. Серия "Археология евразийских степей" – Вып. 18. – Казань: Отечество, 2014.

33. Хозари: якими були і як стали «предками» українських козаків? [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.radiosvoboda.org/a/hozary/30695198.html

34. Гуляй-Горка / Селегєєв С. [Електронний ресурс] - Режим доступу: http://xt.ht/xtarticle/0--ulyai--ora_2

35. Историко-статистическое описание Харьковской иепархии / Филарет (Гумилёвский) – Москва, 1857. – Отделение 2.

ВИНИКНЕННЯ БЕЗЛЮДІВКИ

Колонізація Слобожанщини

Через «Дике поле» на північ пролягали 3 татарські шляхи: Муравський, Ізюмський та Кальміуський. Добираючись ними, татарські воїни з Кримського ханства вдирались у південні землі Московського царства з метою поневолення людей та грабунку їхнього майна. Кожен цар прагнув спинити ці напади. Тому почалося спорудження фортець та сторожових пунктів на прикордонні. Так виникли Балаклія і Цареборисів. Проте вищезгадані фортифікаційні об'єкти були малоефективні – набіги продовжувались. Тому в 1635-1654 рр. Московія будує потужну суцільну Бєлгородську укріплену лінію з валами та фортецями, яка простягалася на сотні кілометрів – від Охтирки через Бєлгород та Новий Оскіл аж до Симбірська. І вона виправдала себе: лінія суттєво стримувала набіги татар.

Територія, що південніше тих укріплень, лишалася незаселеною. Тому Московська держава почала заселяти наш порожній край російськими служивими людьми, які створювали поселення та одночасно охороняли землю від татарських набігів. Наприклад, так було засновано у 1647 році Васищеве.

Водночас сюди йде переселення людей з території Речі Посполитої – люди тікали від польського колоніального гніту. Спочатку рух колоністів був незначний, але почалася

війна – Хмельниччина, в якій взяли участь козаки та широкі верстви українського населення. Ви добре пам'ятаєте з уроків історії України, що спочатку війна була успішною для повстанців. Але у 1651 році сталася битва під Берестечком, у якій козацьке військо зазнало гучної поразки. Відтоді й починається масова втеча українців на Дике поле, бо вони не хотіли зазнати польських репресій, терпіти національний гніт, а також не бажали працювати на пана. В добу Руїни процес переселення посилюється: люди втікали з вогнищ громадянських воєн. Московська влада підтримала цей рух: новопоселенцям надавалися різні пільги, вони звільнялися від податків, а також тут не запроваджувалася

Зброя кримських татар. Експозиція Тернопільського краєзнавчого музею. Ілюстрація з Вікіпедії

панщина. Свої селища колонізатори назвали слободами, що походить від слова «свобода». Через це наш край називають Слобожанщиною.

Вільне життя дуже тішило людей, проте на них чатувала небезпека – на ці землі часто здійснювали набіги кримські татари. Тому слобожани мусили ставати козаками, нести військову службу, щоб захистити себе, свої родини й цю територію від чергового нападу ворогів з півдня.

Коли виникло наше селище?

Визначення дати заснування певного населеного пункту є одним із найскладніших в історії. Іноді дебати з цього приводу тривають упродовж багатьох років. Це стосується багатьох міст і сіл. З позиції історичної науки певна територія вважається населеним пунктом від моменту появи на ній перших поселенців і до закінчення безперервного проживання. А літочислення, як правило, починається від найдавнішої його згадки в історичному писемному джерелі [34].

До недавнього часу була плутанина в питанні про дату заснування нашого селища: в одних енциклопедіях писалося, що Безлюдівку заснували у 1660 р., а в других – у 1681 році [30; 31]. Така розбіжність виникла завдяки історику Філарету (Гумілевському), який у XIX столітті вирішив встановити вік нашого поселення. У відомій книзі про історію Харківської єпархії він писав: *«Безлюдовка съ именемъ села упоминается уже въ дѣлахъ 1681-1690 г… Потому нѣтъ сомнѣнія, что первый Безлюдовскій храмъ во имя Покрова Пр. Богородицы построенъ не позже 1660 года».* На жаль, архієпископ Філарет не уточнив, у яких саме джерелах згадується Безлюдівка у 1650-х роках. А в подальші роки на підставі його інформації присяжний Харківської

судової палати М. Чижевський писав, що Безлюдівка заснована у 1681 році; а історик К.П. Щєлков, своєю чергою, написав, що Безлюдівка виникла близько 1660 року. І так далі... [1; 2; 15; 34]

Але тепер виявилося багато цікавих джерел, які допомогли остаточно завершити цю дискусію. 1660 рік як дата побудови першої безлюдівської церкви (від чого деякі дослідники рахували вік нашого селища) – помилка [29]. У 1741 році безлюдівський піп Яків Михайлов та отаман Василь Буцький, прохаючи благословення на будівництво нової церкви, писали про старий храм: *«Въ немъ служилось болѣе 50 лѣтъ»* [2]. Тобто насправді перша безлюдівська церква була створена раніше 1691 року. А в тій енциклопедії Філарета інформацію про існування Безлюдівки та її церкви у 1650-х роках викладено як припущення. Це – особиста думка історика, а не твердий факт з посиланнями на джерела. То про що свідчать історичні документи?

1) У відписці бєлгородського воєводи до чугуївського стосовно появи на Харківщині татар у 1658 році зазначено: *«декабря въ 20 д. пріѣзжалъ въ Харьковъ харьковской же черкашенинъ Лука Дехтеревъ, а въ распросѣ ему сказалъ: былъ де он въ Хорошевской слободѣ и приходили де татаровя съ воровскими черкасы въ Хорошевскую слободу многіе люди а чаетъ де тѣхъ татаръ отъ большихъ татаръ и въ Хорошевской слободѣ многихъ людей поймали...»* [28, с. 84]. Про нашу слободу, як бачите, жодного слова.

2) У 1660 році московська влада провела перепис населення Харківського полку, до якого записали чоловіків всіх наявних на той час поселень. У переписі є і «боярские дѣти» села Жихора, і «пашенные мужики» села Хорошева. А де ж дані про Безлюдівку? Нема. Бо цієї слободи тоді ще не було [14; 29]. Лише згадані росіяни – мешканці окремих дач, такі, як Мишньови. Про них поговоримо пізніше.

Деревнѣ Хорошева пашенные мужики.

Микита Андрущенко.	Иванъ Охрѣменко.
Фома Федоренко.	Омелян Васченко.
Іванъ Бусяков.	Гаврило Носачъ.
Конон Литвин.	Петро Романенко.
Миско Евтушенко.	Василь Гончар.
Іван Киртян.	Иван Чорний.
Василь Глобенко.	Яцко Павленко.
Кондрат Швец.	Степан, попов зять.
Стефанъ Иваненко.	Кость Карпенко.
Гаврило Колесниченко.	Іваниха, вдова.
Федор Дмитренъко.	Миско Стривка.
Иван Удовиченко.	Паско Ясченко.
Миско Марченко.	Ониско Гринченко.
Леска Проценко.	Федор Жаданенко.
Ярушъ Гребенникъ.	Роман Дмитренко.
Филипъ Кондратенко.	Гаврило Великий.
Харко Удовиченко.	Кирило Петренко.
Грицко Чех.	Васко Резник.
Данило Иваненко.	Гаврило Лукяненко.
	Динис Михайленко.

Найдавніший перепис чоловіків села Хорошеве. 1660 рік. Чому Безлюдівки нема на сторінках того ж перепису? Відповідь очевидна

3) Збереглась «Челобитная объ основаніи Хорошевскаго монастыря 1664 года», в якій описано землі поблизу Хорошівського городища, що повинні перейти у власність нового монастиря: *«...а къ тому монастырю пахотной земли и сѣнныхъ покосовъ въ Харьковском уѣздѣ въ Хорошевскомъ городищѣ внизъ по рѣчкѣ Удѣ позади села Гусиная поляна и около монастыря вверхъ по той же рѣчкѣ лѣсъ хоромной и дровяной и со всѣми угодьи...».* Село Гусина Поляна згадане як орієнтир, а Безлюдівка, яка нині близько до Хорошева розташована, – ні. Бо ані цього поселення, ані його Покровської церкви тоді ще не існувало [10; 29].

4) У документі «Челобитныя харьковскихъ великорусскихъ служилыхъ людей о земляхъ 1688 года» повідомляється, що у 1672 році харківський полковник Григорій Донець отримав у володіння *«сѣнные покосы за рѣкой Удами на другой сторонѣ под Жихоремъ внизъ по рѣкѣ Удамъ съ лѣвой стороны...»,* що раніше належали російським служи-

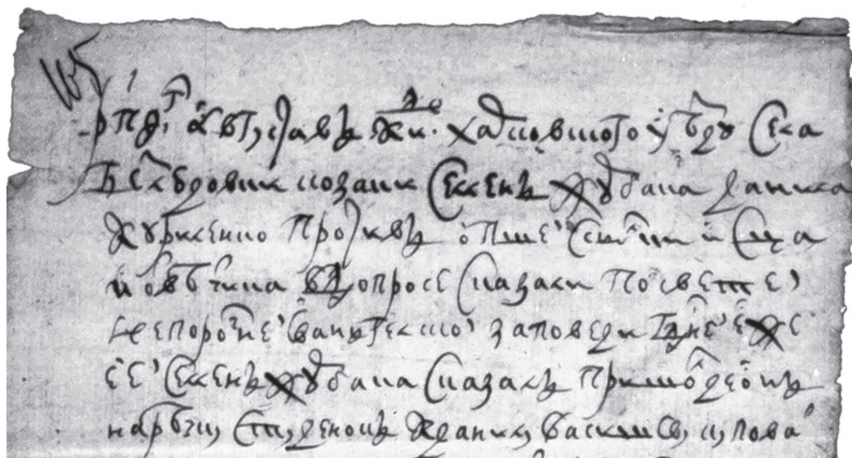

лим людям. Також там вказано точні координати сіножатей у контексті періоду до 1672 року: *«...по другую сторону рѣки Удъ от Жихоря колодезя внизъ по Удамъ по Кривую луку по Ольховой рогъ».* І тут Безлюдівка не згадана, як важливий орієнтир меж сінокісної луки, бо наше поселення ще не з'явилося [10; 29]. До Кривої Луки та Вільхового Рогу повернемося трохи пізніше.

5) У 1716 році під час відновлення межі Харківського повіту було опитано мешканців сіл на його периферії, котрі застали прокладення кордону у 1673 році. Про це згадано у документі «Выпись изъ межевыхъ книгъ 22 ноября 1716 года комиссара Сербина на земли Харьковскаго полка»: *«...181 (1673) году по межѣ Харьковскихъ земель отъ Чугуевскихъ грани утратились и ямы заровнялись, чтоб ту межу подновить, и по указательству старожиловъ: Харьковцевъ Черкасъ Петра Сергеѣнкова, Савина Курилова, Исака Лукьянова, Григорія Мистиренкова; села Хорошева, Федора Помазана, Федора Подкопая, Корнѣя Тиренкова, Дмитрія Екименкова, Ѳомы Скрипнина, Федора Корноушенкова, Акима Лаврова, зятя Гаврила Альферова, Антона Дѣхтерева, Трофима Вота, Ивана Попова, Ивана Дѣвенка, Григория Полупана, Семена Москаля; да Чугуевскаго уѣзду села Васищъ жители: Леонтія Ешленинова, Герасима Зѣенка, Афанасия Гнетищева, Якова Воропнина, Сифона Реброва, Акинфія Смецкова съ товарищи, учинена межа меж городовъ Харькова и Чугуева, Харьковскаго уѣзду села Безлюдовки, а Чугуевскаго уѣзда межъ села Васищева...».* Чому в 1716 році звернулись тільки до старожилів з Харкова, Хорошева та Васищева, щоб відновити поблизу Безлюдівки повітову межу 1673 року, а до старих з нашої слободи – ні? Адже люди похилого віку в нашому селі тоді теж були. Та тому, що Безлюдівка у 1673 році ще не існувала! [13; 33; 35].

Завжди є правильним рахувати вік поселення від першої згадки в історичних джерелах. От історія Харкова розпочинається від найдавнішої згадки про нього в скарзі на розорення бєлгородських церковних угідь харківськими черкасами у 1654 році. І це при тому, що Філарет писав про заснування Харкова аж у 1650 році, ця теза підтримки в сучасних істориків не знайшла. Нещодавно московський дослідник-документаліст Я.Г. Карпиков в одному з російських архівів знайшов важливий документ, який підтверджує названу архієпископом дату першої згадки про Безлюдівку. Це «судное дѣло» з матеріалами слідства стосовно сварки між «боярськими синами» Опанасом Васищевим та Федотом Сибекіним. Документ має багато сторінок й датується липнем-серпнем 1681 року. Слідство розглядало обопільні звинувачення «боярських синів»: Опанас звинувачував Федота в крадіжці «подосокъ», а Федот скаржився, що Опанас біля річки Студенок побив його та відібрав шаблю. У документі свідками сварки вказано безлюдівських козаків [34].

Найдавніший документ про Безлюдівку. 1681 рік.
Документ «на вагу золота».
РГАДА, Ф. 210, Оп. 13, Ч. 2, Д. 1158, Л. 165

Отже, на даний час ця справа є найдавнішим писемним джерелом, на підставі якого можна вважати, що Безлюдівка була заснована не пізніше 1681 року. Тому від цього року ми й рахуємо вік селища. Можливо, надалі знайдуться джерела, згідно з якими дату заснування поселення буде встановлено більш точно і вона посунеться вглиб на кілька років. Але припущення Філарета про значно старший вік слободи не є вірними [34]. Бо, як ви побачите на наступних сторінках, у 1660-х – на поч. 1670-х рр. детально згадується земля біля чи на місці нашого селища, згадуються власники тієї землі, а про Безлюдівку – жодного слова, оскільки ще не з'явилося це поселення [29].

Тому якщо на стенді в ліцеї чи ще десь побачите, що, мовляв, Безлюдівка заснована у 1660 році, знайте: це «фейк» всупереч історичній науці. А правильним найдавнішим роком у хронології селища є 1681 рік.

«Днем народження» нашого селища є умовна дата – 14 жовтня, як головний день безлюдівської церкви, як день Козацтва. Але не можна робити свята у Безлюдівки день, коли його зайняли більшовицькими військами у серпні 1943 року.

Землі на місці та біля Безлюдівки, згадувані до її заснування

Наше селище заснували значно пізніше сусідніх поселень. Це пояснюється малопридатним для хліборобства піщаним ґрунтом. Мало кого така земля могла привабити. Але до моменту, коли тут виникло козацьке село Безлюдівка, ця місцевість на лівобережжі річки Уди не була зовсім «безлюдною». Упродовж 1646-1648 років, за указом царя Олексія Михайловича, на чорноземах, що на північ від села Васищева, чугуївські «боярські сини» отримали у своє володіння помісну

землю. Це були невеликі дачі площею 20 четвертин (10,92 га), видані з розрахунку забезпечення прожиття однієї людини. Одне з таких помість на березі річки Студенок, у районі сучасної Морозівки, 17(27) травня 1655 року було передано у власність росіянину Степану Мишньову. На території дачі стояла хата, в якій упродовж 1680-х років мешкали сини Степана: Іван Мишньов разом з трьома братами. Згодом новопоселені козаки Безлюдівки, власники малопридатних для хліборобства угідь, стали захоплювати родючу помісну землю «боярських синів». Останні відправили 1688 року скаргу до царя: *«…съ той нашей помѣстной земли безъ вашего вел. государей указу самовольствомъ своимъ Харьковскаго полку и уѣзду села Безлюдовки жители черкасы сотникъ Онисимъ Макаровъ да Демьянъ Хорошевъ съ товарищи насъ холопей вашихъ изгоняютъ».* Надалі права росіян на свою землю царська влада відновила. Пізніше родина Мишньових покинула дачу і переселилася в Безлюдівку, а її помістя викупив поміщик Буцький.

Приблизно там розташовувалося дача Мишньових від 1655 року. Координати неточні. Реконструкція на сучасній мапі

ХАРКОВА ГОРОДА ДѢТИ БОЯРСКИЕ, КОТОРЫЕ ЖИВУТЪ В ГОРОДЕ И ПО ДЕРЕВНЯМ ВМѢСТЕ С ЧЕРКАСЫ.

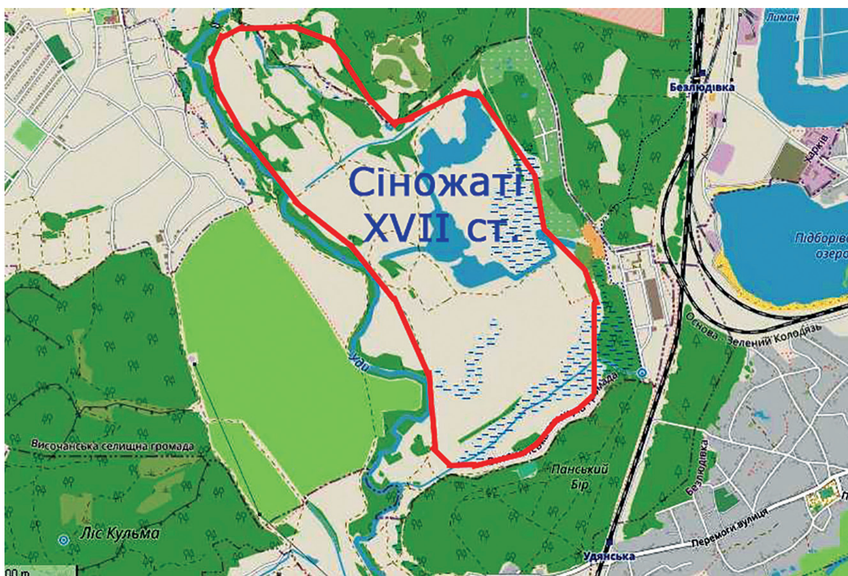
Федор Сировцов на мероне с пищалю.
Андрей Донской на мероне с пищалю з рогатиною.
Иван Озеров на мероне с пищалю з рогатиною.
Федор Кириев на мероне с пищалю з рогатиною.
Григорей Федотов на мероне с пищалю и з рогатиною.
Федор Хорошийлов на мероне с пищалю з рогатиною.
Филат Ломов на мероне с пищалю з рогатиною.
Кузма Мишнев на мерене с пищалю.
Гришко Сухинин на мероне с пищалю.
Исай Пантелеев на мероне с пищалю з рогатиною.
Тимофей Коржавой на мероне с пищалю и саблею.
Степа Мишнев на мероне с пищалю и с саблею.
Аким Харитонов на мерине с пищалю з рогатиною.
Оксон Опушно на мерине с пищалю з рогатиною.
Омелян Боровлев на мероне с пищалю и саблею.
Федор Матюхин на мерине с пищалю и с саблею.
Иван Гребенников на мерине с пищалю и с саблею.
Федка Мишнев на мероне с пищалю з рогатиною.
Иван Иванов Лукутин на мероне с пищалю з рога...
Иван Щуров на мерине с пищалю саблею.
Петр Данилов на мерине с пищалю и саблею.

Мишньови у переписі Харківського полку 1660 року

Звідки я знаю його розташування? Бо в мапах кінця XVIII ст. ще лишалося те земельне володіння з такою самою площею, але без житлових будівель й під назвою «пустошь Мишневская» [34].

За стандартами ЮНЕСКО, початком населеного пункту вважається той час, коли на якомусь місці будується перший об'єкт, або згадується, і там зафіксовано постійне, безперебійне проживання хоча б однієї особи. Тому я певен, що далі у когось виникне ідея прив'язати дату заснування Безлюдівки до 1655 року, до перевіреної дати поселення тут Мишньових. Але мушу всіх засмутити: Безлюдівка виникла не на місці дачі Мишньових, а «доросла» забудовою до тієї пустоші лише у другій половині XVIII ст. – першій половині XIX ст. Ніхто ж не збільшує вік Харкова за рахунок давнішого міста Донець, що увійшло до складу його території.

Місце, де розташовувались вищезгадані сіножаті. Реконструкція на сучасній мапі

У документі «Челобитныя харьковскихъ великорусскихъ служилыхъ людей о земляхъ 1688 года» написано, що у 1653 році чугуївський воєвода Федір Пушкін дав у володіння великоросійським людям (боярським дітям Омеляну Смольянінову, Федору Бабаю, Дмитру Литвинову та ін.) сінокісну землю на лівому березі річки Уди з такими координатами: *«...от Жихоря колодезя внизъ по Удамъ по Кривую луку по Ольховой рогъ»* [10]. А де була та ділянка землі? Там, де тепер є широка заплава річки Уди - на захід від Підборівського озера та на північ від Панського бору, де нині облаштовують новий Жихорський кар'єр.

Після того, як Річ Посполита та Московське царство у 1667 році підписали Андрусівський договір про поділ України між собою, на Лівобережжі за гетьманування Івана

Брюховецького населення піднялося на повстання проти Московії. Сталося воно у 1668 році. Слобожанщина теж активно взяла участь у цій події: повсталих тут очолив І. Сірко. Російські служиві люди, що володіли тими сіножатями, розбіглися, рятуючись від козаків. Далі повстання пішло на спад, й Московія змогла втримати Лівобережжя й Слобожанщину у своїй владі. У 1672 році ротмістр Андрій Побідинський написав Бєлгородському воєводі «сыскъ», що та земля з сінокосами *«нынѣ лежитъ впустѣ ни кому не отдана и никто тое землею и сѣнными покосы не владѣетъ».* Тому полковник Григорій Донець, після указу царя Олексія Михайловича, законно отримав у своє володіння сіножаті південніше Жихора. А далі цей старшинник заселив українцями (своїми підданими) землі на правому березі річки Уди за Хорошевом і Бабаями. Ці люди й стали косити сіно на згаданій земельній ділянці біля Кривої Луки та Вільхового Рогу [10].

У 1680-х роках, коли вже виникла Безлюдівка, вищезгадані росіяни вирішили знову повернути собі ці сінокісні луки. У 1686 році вони написали чолобитну (тобто, звернення) в Кремль, щоб їм ту ділянку землі дали назад. Але за царів Івана, Петра та Софії провели указ, що ті сіножаті біля Кривої Луки та Вільхового Рогу слід розміряти та розділити між Григорієм Донцем і росіянами. Останніх царське рішення не задовольнило, й у 1688 році вони знову написали в Москву чолобитну, де збрехали, що Григорій Донець після повстання 1668 року захопив їхні сінокоси, а також прохали царську владу ту землю на луках відібрати у полковника і повністю повернути їм. Однак у відповідь три царі, очевидно, залишили в силі указ 1686 року [10].

Де саме був розташований «Ольховой рог»? Ні, він не був, а він є досі! Це нинішній вільховий гай, що розташований на болоті за промисловою базою «Чормет» [29]. Через

Існуюча та втрачена площа Вільхового Рогу.
Реконструкція на сучасному супутниковому знімку

будівництво останньої у 1980-х роках гайок трохи зменшився у розмірах. Нині в ньому є джерело, звідки витікає річка Бабаї.

Той вільховий лісочок позначено вже на мапах 1780-х років. У 1916 році була видано книгу «По окрестностямъ Харькова: Опытъ естественно-историческаго путеводителя», в якій вміщено матеріали для ботанічних екскурсій. Ось що в ній написано про маршрут через Безлюдівку: *«Начинается путь отъ ст. Жихоръ вдоль полотна ж. д... Перейдя мостъ черезъ р. Уды слѣдуетъ, взявъ немного влѣво отъ полотна ж. д., идти по песку боромъ... Пройдя около 30—40 минутъ, вы приходите къ глубокой впадинѣ, занятой ольшанникомъ: вязкое болото, густо заросшее ольхой. Здѣсь въ изобиліи развиваются: [Селезеночникъ очереднолистный],*

[Мать-и-мачеха], [Звѣздчатка средняя], а позже весной мнѣ удавалось найти [Сердечникъ горькій], обычную форму нашихъ ольшанниковъ...» [16]. Історична назва гаю давно-давно забулася мешканцями, але тепер відроджена на інтернет-мапах.

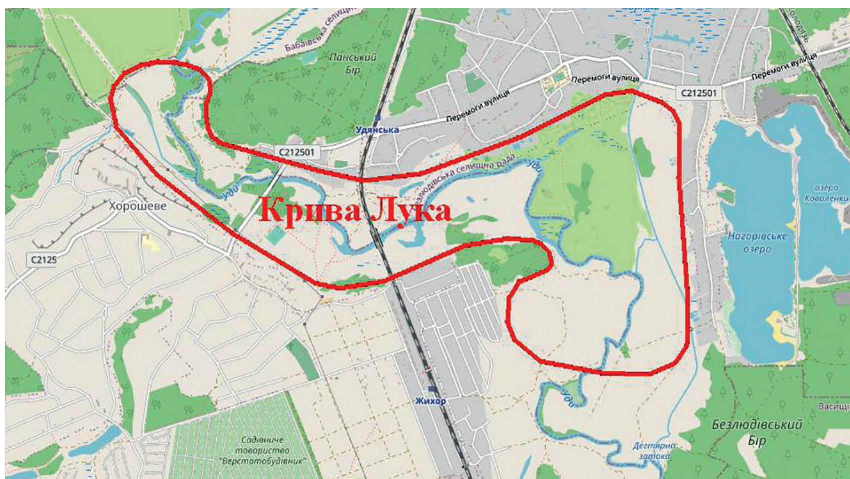
А де була Крива Лука? На заплаві річки Уди між Хорошевом та Безлюдівкою. Назва така через те, що тут річка та луки йдуть не прямо, як біля Бабаїв чи Васищева, а описують лінію, на зразок поваленої на бік латинської літери «S» [12; 29].

Крива Лука має свою тривалу історію. Приблизно у 1662 році, згідно з указом царя Олексія Михайловича, харківська Успенська церква отримала урочище Крива Лука у своє володіння. Тогочасні попи Захарія й Панкратій Філімо-

Вільховий Ріг у наші дні

Місце, де була та лука. Реконструкція на сучасній мапі

нови, а також їхні наступники довго-довго користувалися цією ділянкою землі, що тоді мала такий вигляд: *«спорожже гулящаяся пустовая земля съ сѣнными покосы»* [2; 11]. Але з настанням нового століття праці церковних косарів тут настав кінець.

У 1702 році харківський полковник Федір Григорович Донець захопив Криву Луку, і його піддані, мешканці сіл Бабаї та Жихор, почали косити сіно в цьому урочищі. Але після смерті Федора Донця (1706 р.) у тих двох селах стало малолюдно. Тому козаки Хорошева та Безлюдівки, скориставшись ситуацією, стали косити сіно на цій луці для себе. 24 вересня (5 жовтня) 1712 року соборяни Успенської церкви подали імператору Петру I чолобитну, в якій прохали повернути їм це урочище. У відповідь тодішньому харківському полковнику Прокопу Куликовському прийшов царський указ: сіножаті на Кривій Луці слід віддати церкві. Але полковник не виконав його, і все так лишилося без змін.

24 серпня (4 вересня) 1716 року протопіп Яків Ревковський та піп Яків Петров з тієї церкви подали чолобитну тепер до Воронезького губернатора. У відповідь новий харківський полковник Григорій Семенович Квітка отримав указ, де було написано: *«...сенокосную Кривую Луку отдать соборянамъ во владѣнье по прежнему».* Полковник проігнорував і це суворе розпорядження. Крива Лука лишалася й надалі у власності дружини померлого Ф.Г. Донця [11; 12].

Приблизно у 1722 році, коли померла вдова Донця, Крива Лука перейшла у володіння до її зятя – князя Якова Микитовича Кропоткіна (ад'ютанта князя Івана Юрійовича Трубецького). Також йому дісталося у спадок «майно» тестя – села Бабаї та Жихор. Щоб надалі не мати проблем з церковниками, князь Кропоткін 1(12) червня 1730 року віддав Успенському собору іншу луку, поблизу с. Деркачі, а цю залишив собі [11; 12]. Нині в пам'ять про те цікаве урочище у нас є Криволузький провулок [29].

Провулок Криволузький

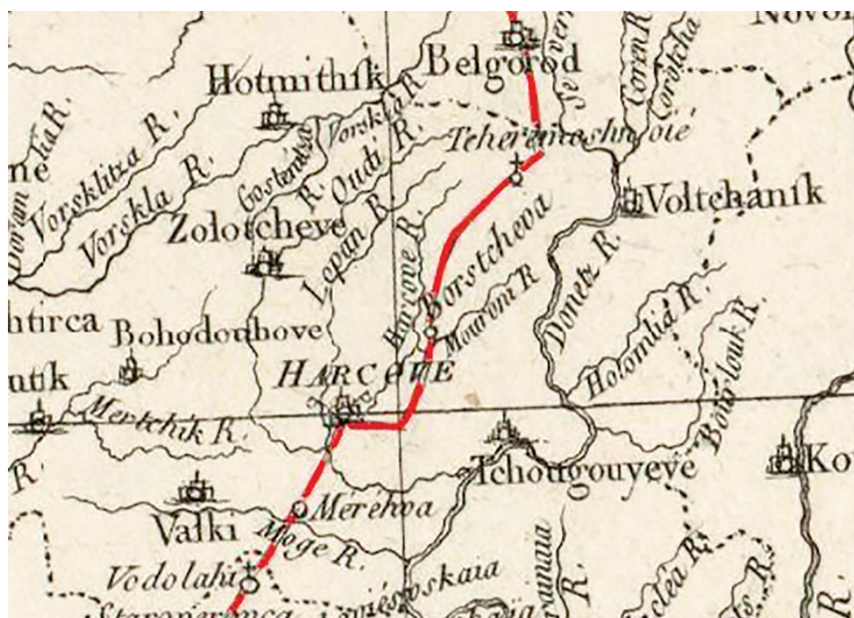

Як виникла Безлюдівка й звідки вона почала забудовуватися?

Питання про початки поселення з такою назвою цікавило багатьох людей. Тому й утворилося багато різних версій. Розглянемо їх.

- Першим оселився тут козак Коваленко – на Нагорівці, і біля нього інші люди стали будувати свої хати [4]. Така версія не є істинною, бо мікрорайон Нагорівка, як «гніздо Коваленків», з'явився лише у 2-й пол. XIX ст.
- Безлюдівку заснував якийсь чоловік, що назбирав дощечок і побудував з них хату на безлюдній місцевості, а потім поруч з ним почали селитися інші люди [5; 6]. Як бачимо, ця версія – прототип розповіді про «засновника Коваленка».
- «…Безлюдівка сама почалася від Хорошівського мосту. Куточок той — найдавніший у селі — звуть Залучкою: за луками, понад річкою Уди, селилися хорошівські козаки» [18]. Ця легенда наведена у книзі «Лісове озеро» Ю. Герасименка, але не зовсім відповідає дійсності. Лише предки деяких безлюдівських родів (як Підкопаї, Полупани та ін.) переселились сюди з Хорошева. Та й забудова села почалася зовсім в іншому місці. А мікрорайон Залучка (або Родіонівка, що біля автомобільного мосту через р. Уди) виник аж у 1834 році як хутір Старосільський [32, с. 511 зв.].
- Безлюдівку заселили в'язні, яких сюди відправили на заслання у роки імператриці Катерини II; сама Катерина II тут побувала, і за висловленим нею враженням й назвали поселення. Кожному зрозуміло, що ці легенди про імператрицю – цілковита фантазія. Безлюдівка була заснована набагато раніше за дату народження німкені Катерини, і арештантів тут не селили, бо це було козацьке поселення. Ну й сама цариця за все своє життя не була ані в Безлюдівці, ані в сусідніх селах.

Шлях, яким їхала Катерина ІІ у 1787 році. Автор - Ле Руж.
От в Мерефі Катря була!

● «Від того, що слобода виникла на безлюдді, далеко від населених пунктів, вона й дістала таку назву»; «Назва постала за розташуванням в безлюдному, глухому місці»; «Назвали поселенці своє селище Безлюдівка, бо… коли воно було засноване, навколо на багато верст не було живої душі – пусто й глухо». Таку інформацію подають популярні словники чи довідники про походження назв населених пунктів України. Їхні автори ніколи не були в Безлюдівці й навіть не вивчали місцеву історію, але вони висувають теорії походження назви селища, які інакше, як помилковими, не назвеш. Бо насправді ця місцевість ще до виникнення села не була глухою, зовсім безлюдною – вона була оточена Хорошевом, Жихорем, Васищевом, і, як ми вже знаємо, на

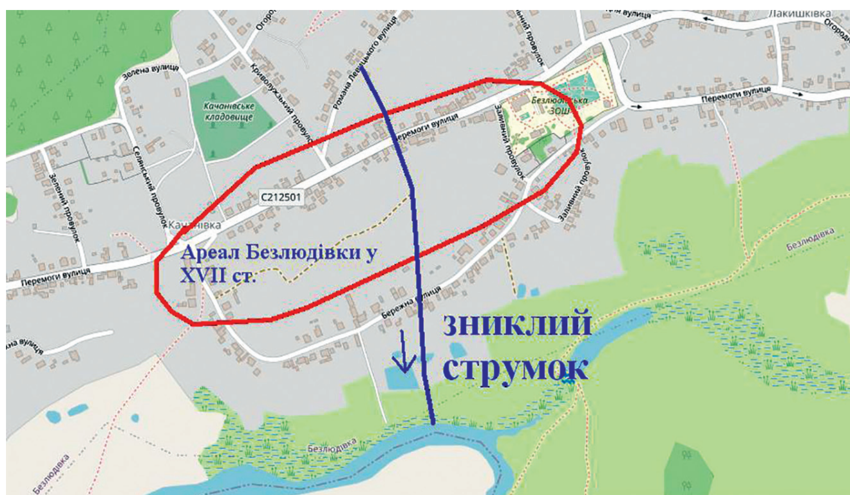

місцевих луках люди косили сіно, а на родючих землях майбутньої Безлюдівки були дачі росіян. Якщо брати до уваги поняття «безлюддя», то всі населені пункти Слобожанщини теж виникли на території, де до того ніхто не жив. Але їх не назвали на честь безлюдної місцини. Спочатку поселення засновували на порожній ділянці, а вже потім їм давали якісь назви: на честь річки (як Жихор, Рогань), на честь городища (як Хорошеве), на честь засновника чи відомого мешканця (як Васищеве, Бабаї), на честь якоїсь природної ознаки (як Гусина Поляна) та ін.

А тепер розглянемо, як все було насправді. Якщо озвучити людині, яка не знає нашого селища міського типу, його назву, то що одразу спадає на думку? Поселення, в якому немає людей. Безлюдівка – це назва-прикметник, що показує, який вигляд мала ця слобода на самому початку. Тут виникло якесь поселення, люди побудували хати, але через певні причини людей тут не стало, й будівлі лишились порожніми. Вважаю, що те спричинив набіг татар 1680 року, якими було спустошено сусідній Жихор. Певний час село залишалося без людей – можливо, рік. І мешканці сусідніх поселень, проходячи повз нього, казали про порожню слободу: «Безлюдівка». А потім наше село було заселене повторно, як я певен, у 1681 році. Це рік першої документальної згадки. Але така, не притаманна для нього, назва збереглася та існує досі. Бо топонім цікавий, тому й спроб перейменувати Безлюдівку ніколи не було [22; 29].

Старовинні мапи свідчать, що наша слобода почала розбудовуватися від району, де нині розташована вулиця Бережна. Повторюю: не від самої вулиці, а саме від тієї місцини. Чому звідти? Як ви помітили, поселення на Харківщині часто виникали на берегах маленьких струмків, що впадають у велику ріку. Хорошеве заснувалося на р. Саржина Криниця, Васищеве – на р. Студенок, Бабаї – на р. Ставицька

*Звідси почала розростатись Безлюдівка.
Реконструкція на сучасній мапі*

і т. д. Тобто обиралися місця поблизу джерел питної води. В районі вул. Бережної теж був струмочок, на берегах якого у 1680-х рр. побудували і перші хати, і першу церкву [33].

Струмок починався приблизно від нинішнього будинку № 206 на вулиці Р. Левицького. Востаннє він був позначений на Плані генерального межування 1785 року,

Лоток зливової каналізації на вулиці Перемоги – біля будинку № 187А на вул. Перемоги. Ось на цьому місці колись протікав струмок. Це і є найдавніший куточок селища

де показувалося, що на його лівому березі стояла Покровська церква (1741 року побудови). Нині тієї річечки вже немає. У наш час про неї нагадує балка між магазином «Генделик» та старою школою, а також канава та лоток зливової каналізації біля будинку № 187А на вул. Перемоги [33]. Якщо ви бажаєте встановити якийсь пам'ятник засновникам селища, то майте на увазі: монумент має постати саме біля тієї хати.

Перші роки

Хто був засновником Безлюдівки? Можна з упевненістю сказати, що це – козацький сотник Онисим Макаров (Макаренко). У 1680 році він ще значився харківським сотником [8]. А через кілька років Онисим вже був сотником у Безлюдівці – немов головою села [2; 8; 10]. Вважаю, що саме він взявся за відновлення безлюдного поселення на початку 1680-х років: став його наповнювати переселенцями, й з цих людей організував безлюдівську козацьку сотню, яку й очолив [29].

Від самого початку Безлюдівка мала статус слободи, тобто адміністративного пункту Харківського козацького полку Московського царства. Її мешканці були вільними та мали обов'язок нести військову службу для охорони нашого краю від набігів татар [23]. І за це селяни мали від царської влади привілеї: не сплачували податків за промисли (винокуріння, пивоваріння та ін.) та за ведення землеробства й скотарства.

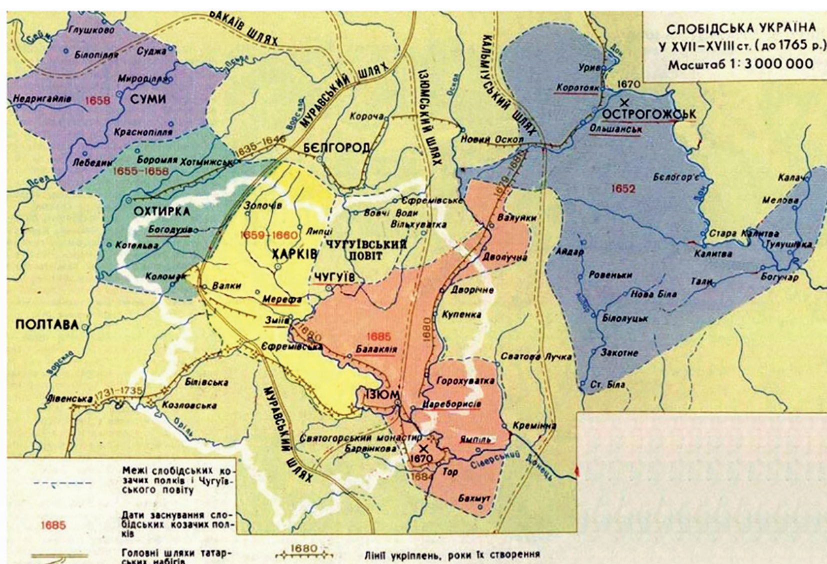
Чоловіче населення Безлюдівки називали козаками. А насправді такими тут були не всі, бо наші мешканці, окрім козаків, складалися ще й з таких станів: свояки, підпомічники, робітники.

Стан	Характеристика
Козаки	Виконували охоронну службу в цьому поселенні або брали участь у походах російської армії.
Свояки	Представники козацьких родин (брати, сини, брати дружин), які надалі теж могли стати козаками.
Підпомічники	Люди, які бути козаками не могли (бо для цього треба бути сміливими, сильними, витривалими та мати кошти для купівлі зброї), й замість цього обробляли земельні ділянки козаків. У кожній козацькій родині було декілька підпомічників, тому в Безлюдівці їх було більшість з усіх станів.
Робітники	Залежні люди, що працювали безкоштовно на певного козацького старшинника. Їх у цьому поселенні було дуже мало – на пальцях порахувати. З часом таких робітників називатимуть підданими, а пізніше – кріпаками.

Першопоселенці приїхали сюди з інших місць зі своїми оригінальними прізвищами. Наприклад, у найдавнішому документі про нашу слободу, за 1681 рік, згадано таких осіб: Данило Попов, Юрко Бородаєнко, Давид Тесленко, Семен Журбака, Данило Куриленко, Марко Мірочник та ін. Але такі прізвища не існували далі, бо тут дітям стали давати нові прізвища – на основі імен, кличок чи професій їхніх батьків. Про це дуже переконливо свідчить перепис 1742 року, в якому зазначено: Степан Єреміїв син Єременко (40 років), Гаврило Богданів син Богданов (80 років), Андрій Тарасів син Тарасенко (50 років), Лавер Артемів син Арте-

Мапа слобідських полків. Харківський полк позначено жовтим кольором. Джерело ілюстрації: [9]

менко (25 років), Яків Павлів син Павлюченко (50 років), Кирило Онисимів син Онищенко (39 років), Андрій Климів син Клименко (25 років), Іван Калінін син Калініченко (45 років), Андрій Федорів син Федоренко (40 років) [20; 21, с. 189-216]. Також у переписі 1732 року були Трохим Якович Войт (або війт, що означає адмінпосаду), Яків Якович Пономар (церковна посада), Степан Іванович Гайдак (кличка, що означає «спритний»), а їхні нащадки вже назвалися Войтенками, Пономаренками, Гайденками [35, с. 460 зв., 472 зв.]. Але є винятки: як свідчить згаданий раніше документ 1716 року, Підкопаї та Полупани з такими прізвищами мешкали у Хорошевому до моменту заснування Безлюдівки, а потім переселилися сюди.

Прізвища безлюдівських козаків у переписі 1692 року:

Багатий
Бездітко
Богданов
Бондар
Бонченко?
Бородаєнко
Брегенін зять
Брезеденко?
Бровченко
Булавка
Бурка
Бут
Гавришенко
Галайда
Гаркавий зять
Гиря
Глухий
Гонтовий
Гонтового?
Горбатий
Дворецький
Дедеренко
Дедора
Дейничин
Донець
Дудник
Дунченко
Дюнтяр
Дюнтяренко
Жидик
Жидиченко
Журбака
Запровада
Заріцький
Іванов
Ігнатов
Ілюшов? зять
Ісаєнко
Кабаненко
Кабанишин
Кабанишин зять
Кандиба
Карноушенко
Кирбаба
Киритчин?
Коваль
Ковальов
Колісник
Колісниченко
Коломійченко
Корінець
Коротин
Костєв
Кравич?
Ктитор
Кудренко
Куриленко
Лавренов
Левченко
Лисенко
Лисиконєв
Листопад
Луценко
Макаренко
Маличенко
Мартиненко

Маснатирченко
Мельник
Мельников
Мигун
Мірочник
Москаль
Москаль
Москаленко
Науменко
Немка
Ненченко
Осавул
Павленко
Панамаренко
Перевізник
Підкопаєв
Підкопненко
Погорілий
Половинка
Полупан
Полупанів зять
Помазаненко
Помазанов
Приступа
Пугаченко
Різник
Рибалка
Рубаха
Рудь
Сарженко
Секало
Сердюк
Синявикий?
Старий
Сухомлиненко
Тесленко
Ткач
Ткач
Федоренко
Федоров
Харків зять
Харченко
Хоминич
Чорний
Чорновус
Шамраєв
Шамрайчин
Швець
Шовкун
Шулятка
Щербак
Яременко
Ярошенко

Козацькі вдови:
Гаркавчиха вдова
Гриниха вдова
Іварка? вдова
Листопадка вдова
Марія вдова
Авдотія вдова
Посметчиха вдова
Тихониха вдова
Тригубка вдова
Шамрайка вдова
Яциха вдова [36].

Знаки запитання біля ряду прізвищ виставлено у зв'язку з труднощами прочитання.

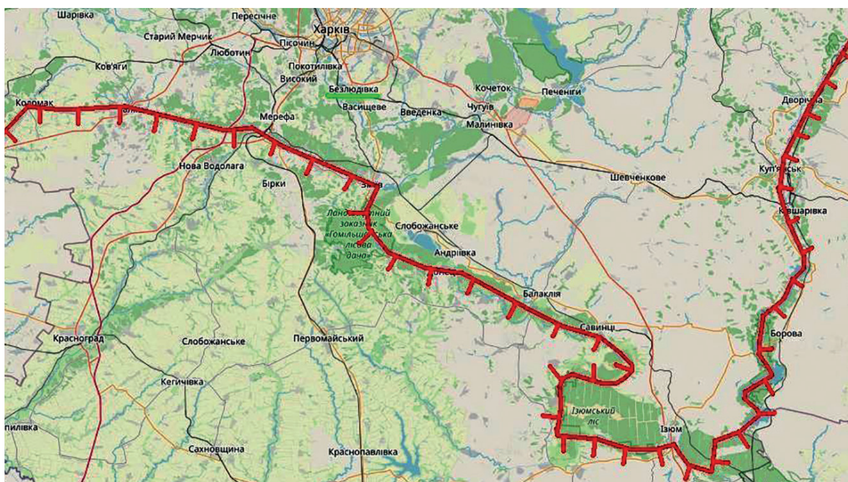
Наше рідне поселення від самого початку було не малим хутором, а значною слободою, сотенним центром. І в таких поселеннях обов'язково створювалася церква. У 1684 році вперше в джерелах згадується безлюдівська Покровська церква [2]. Її збудували з дерева. А розташовувалася вона десь у районі сучасної вул. Бережної [29]. Того ж року перший місцевий піп Іван Пантелеймонович Богданов продав Курязькому монастирю ділянку землі з сіножатями на річці Куряж [2]. Історик А.Г. Слюсарський висловив думку, що безлюдівський священник отримав ті сінокоси шляхом насильницького захоплення козацьких угідь [17]. Як бачимо, Богданов – одне з найдавніших прізвищ у нашому поселенні.

Стосовно подальших татарських набігів, то немає історичних джерел зі свідченнями, що у такому-то році стався напад саме на це поселення. Та й у 1680 році була збудована нова укріплена лінія – Ізюмська, що пролягала далеко на південь від цієї слободи: по рр. Мжа, Сіверський Донець та ін. Тому значення охоронної служби місцевих козаків з кожним роком зменшувалося.

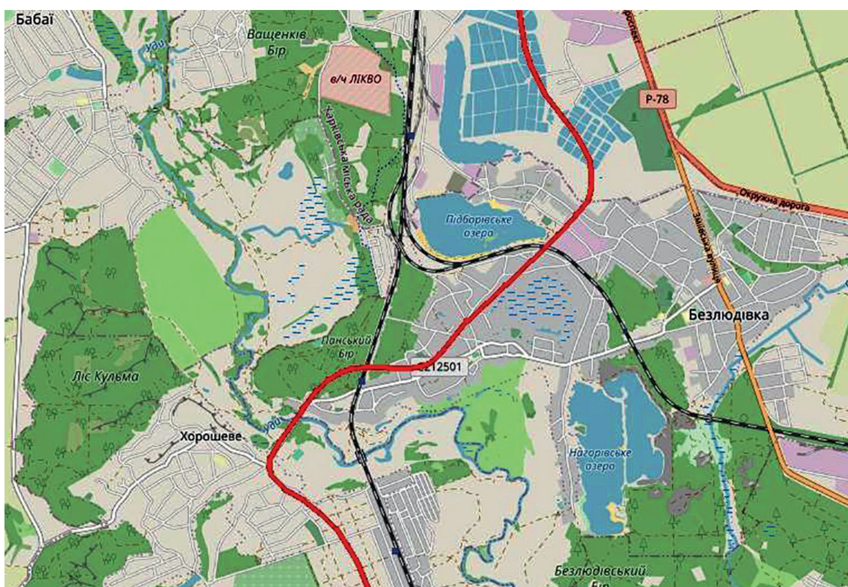
Безлюдівська сотня проіснувала недовго. Вже у переписі 1692 року наша слобода входила до складу Хорошівської сотні, на чолі якої стояв сотник Іван Степанів син. А Онисим Макаренко тоді вже значився простим козаком [36].

Наприкінці XVII ст. сформувався шлях до слободи Зміїв. Згідно з мапами кінця XVIII ст., він пролягав за такою сучасною лінією: територія очисних споруд – мікрорайон «Мостобуд» – вул. Романа Левицького – автомобільний міст через річку Уди на Родіонівці – Хорошеве – Гусина Поляна.

Ізюмська лінія. Реконструкція на сучасній мапі

Так пролягав Зміївський шлях у минулому. Лінія не точна на 100 %. Реконструкція на сучасній мапі

Джерела розділу:

1. Историческая хронология Харьковской губернии / Щелков К.П. – Харьков: САГА, 2007.
2. Историко-статистическое описание Харьковской иепархии / Филарет (Гумилёвский) – Москва, 1857. – Отделение 2.
3. Сёла Лизогубовского сельского совета Харьковской области. Очерк Истории / Евсеев С.Е. – Х.: Центр Образовательных инициатив, 2001.
4. Спогади Коваленка Кузьми Володимировича.
5. Спогади Богдан Параски Іванівни.
6. Спогади Онищенко Ксенії Василівни.
7. Перлина землі Слобожанської. Харківський район: історія та сучасність / за ред. М.М.Денисенка. – Х., 2003.
8. Козацька старшина слобідських полків другої половини XVII – першої третини XVIII ст. / Маслійчук В.Л. – Харків, 2009.
9. Ілюстрація Слобідських полків [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://static.wikia.nocookie.net/warrior/images/c/c9/23135035cfd679180.jpg/revision/latest?cb=20150326183352&path-prefix=ru
10. Материалы для истории г. Харькова в XVII веке / Багалей Д.И. // Сборник Харьковского историко-филологического общества. – Харьков, 1905. – Т. 16. – с. 439-442, 488-507.
11. Историко-статистическое описание кафедрального Успенского собора / Т. Буткевич. – Харьков, 1894. – С. 267-269.
12. История города Харькова за 250 лет его существования (1655-1905). Ист. монография. В 2-х т. : Т.1. XVII – XVIII века / Багалей Д.И., Миллер Д.П. – Х., 1993.
13. Сборник судебных решений, состязательных бумаг, грамот, указов и друг. документов / Гуров В.В. – Х., 1884.
14. Харківський перепис р. 1660 / Юркевич В. // Записки історико-філологічного відділу ВУАН. — К., 1928. – Кн. 20.
15. Старозаимочные земли: Решения Харьковского окружного суда по искам крестьянских обществ и Харьковской казенной палаты о старозаимочных землях. С прил. жалованных Слобод-

ским полкам грамот и др. документов / Изд. Н. Чижевского. – Х .: Тип. Харьковского Окружного Штаба, 1883. – III, 123 с.

16. По окрестностям Харькова: Опыт естественно-исторического путеводителя. – Вып. 1. – Харьков, 1916.

17. Социально-экономическое развитие Слобожанщины XVII-XVIII вв. / Слюсарский А.Г. – Х.: Харьковское книжное издательство, 1964.

18. Лісове озеро: Документальна повість [про делегата XXVI з'їзду КПРС Варвару Савельєву] / Герасименко Ю.Г. – К.: Веселка, 1983.

19. Таємниці Безлюдівки / Кисиленко В. // Главное. – 2011. – 13 августа.

20. Читачі розповідають про минуле / Кисиленко В. // Трибуна Трудящих. – 2014. – 1 жовтня.

21. РГАДА, Ф. 350, Оп. 2, Д. 3812.

22. Історія Слобідської України / Багалій Д.І. – Х.: Основа, 1990.

23. Харьковская губерния. Список населенных мест по сведениям 1864 года. – СПб, 1869.

24. Топонімічний словник України / Янко М. Т. – К.: Знання, 1998.

25. Ім'я Вашого міста / Кругляк М.Ю. – К.: Наукова думка, 1978.

26. Знайомі незнайомці. Походження назв поселень України / Коваль А.П. – К.: Либідь, 2001.

27. Обабіч чумацького шляху // Трибуна Трудящих – 2016. – 27 серпня.

28. Материалы для истории колонизации и быта степной окраины Московского государства (Харьковской и отчасти Курской и Воронежской губ.) в XVI–XVIII столетии / Собранные и редактированные Д.И. Багалеем. – Т. 2. – Харьков, 1890. – 461 с.

29. Знову про Безлюдівку / Кисиленко В. // Трибуна Трудящих – 2016. – 16 листопада.

30. Історія міст і сіл Української РСР: В 26 т. Харківська область – К.: Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1967.

31. История городов и сел Украинской ССР. Т. 1: Харьковская область / Гл. редкол.: Тронько П.Т. (пред.) и др. – Киев : Ин-т истории АН УССР : Укр. сов. энциклопедия АН УССР, 1974-1983.

32. ДАХО, Ф. 31, Оп. 141, Спр. 290

33. Такий знайомий «Брідок»… / В. Кисиленко // Трибуна Трудящих. – 2017. – 18 березня.

34. Огляд нововіднайдених джерел щодо уточнення початку літочислення окремих населених пунктів Слобожанщини / Кисиленко В.Ю. // Слобожанщина. Погляд у минуле – 2020: збірник науково-документальних праць. — Житомир: Видавець О.О. Євенок, 2020. – С. 107-116.

35. ЦДІАК, Ф. 1725, Оп. 1, Спр. 12.

36. Перепис Харківського полку. 1692 рік [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://forum.vgd.ru/post/351/38604/p3300322.htm#pp3300322

37. Мапа Ізюмської та Бєлгородської ліній [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://dalizovut.narod.ru/cherta/izumskcherta.jpg

ПЕРІОД КОЗАКІВ (до 1765 року)

Військова служба

З настанням XVIII ст. поселення Безлюдівка продовжувало бути у складі Хорошівської сотні Харківського полку Бєлгородської губернії та виконувати покладені на нього військові функції [12; 15, с. 102].

Місцевих козаків часто мобілізували для участі у військових кампаніях Російської імперії. У 1738 році, під час чергової російсько-турецької війни, відбувся військовий похід до Криму, очолюваний генералом П. Лассі. У ньому брали участь безлюдівські козаки [8, с. 152-153]. Похід був невдалий, і війська були змушені покинути півострів у серпні того ж року. При поверненні додому воїни принесли з собою епідемію чуми [8, с. 152-153].

Також під час тієї війни було посилено охорону новоствореної Української укріпленої лінії, щоб турки не прорвалися до Слобожанщини. Туди стали відправляти наших козаків на службу. Дехто противився цьому й втікав з дому. А хтось, будучи обтяженим службою, втікав прямо з укріпленої лінії. Цих дезертирів, якщо спіймали, повертали назад, продовжувати служити [9, с. 7, 29].

Французька мапа 1725 року

Українська лінія. Реконструкція на сучасній мапі

Видно, що там були «чудові» умови, бо з лінії втікали навіть особи з високим званням. В нашій слободі був маєток, де мешкав хорошівський поручник (сотник) Прокіп Квітка. Певно, це син Євдокії Опанасівни та Петра Квіток (про яких згадаємо дещо пізніше).

У 1738 році військове командування всім оголосило, що треба збиратися в похід на Українську лінію, й дали вказівку прибути до роти біля річки Дайгун, готової до відправлення. Але Квітка цю вимогу не виконав й лишився вдома. Тому до нього направили капрала Семена Гладкого з 4-ма рядовими. Вони оголосили Квітці більш сувору вимогу їхати до роти, з ультиматумом, що коли він й цього разу все проігнорує, то його привезуть до Дайгуна під вартою. Наш хитрий сотник вчинив так: вдав з себе покірного та пообіцяв, що в похід піде. Далі він пішов у другу хату – під приводом збирання в дорогу, а там одягнув замість мундира простяцький одяг, взяв рушницю та разом зі своїм слугою вистрибнув з вікна й побіг до берега р. Уди. А там на човні Квітку чекала інша людина. Прокіп таким чином переправився на другий берег і втік зі слугою. Багато рядових з роти, що чекала цього сотника, теж втекли, кинувши зброю, амуніцію та мундири. Пізніше спіймані дезертири казали, що саме Прокіп їх підбурив до втечі й допомагав їм. За все це безлюдівський маєток і майно Квітки було описано, а останнього наказано шукати всюди, бо він ще забрав 50 крб ротних грошей (а це тоді були дуже великі гроші) [8, с. 163]. Замість нього хорошівським сотником став Степан Ковалевський [10, с. 44].

Пізніше втікача таки спіймали, але, як видно, покарання не було надто суворим, бо й надалі він знову – в Безлюдівці, а не на каторзі. У 1740 році Квітка знову став сотником на прохання козаків хорошівської сотні [11, с. 73]. Згодом Прокіп теж мав проблеми з законом. У 1741 році він вже не був сотником й незаконно взяв собі підданих хорошівського сотника Ковалевського [11, с. 86]. Востаннє Квітка в Безлюдівці

згадується на початку 1750-х років. А потім він заснував біля Хорошева хутір Прокофіївський (був на місці ферм хорошівського колгоспу ім. Червоної Армії). У 1780-х роках там стояв панський дім, де мешкали його діти – Степан та Петро [14, с. 153; 32, с. 60].

На зламі 1730-1740-х років у Безлюдівці отаманом був Василь Бутко [10, с. 40]. Служба проходила не просто, бо у 1741 році місцеві драгуни написали скаргу на цього отамана [11, с. 89]. Шкода, але інші отамани на чолі Безлюдівки у цей період нам не відомі.

Життя у слободі

З часу існування села й аж до 1700 року наші селяни святкували Новий рік 1 вересня. Це день, коли урожай зібраний, польові роботи завершені й починається новий життєвий цикл. А 20 (31) грудня 1700 року Петро I підписав указ, за яким святкування Нового року перенесли на 1 січня. Одночасно було запроваджено нове літочислення. До того роки рахували від 5508 р. до н. е. Наприклад, 7198 р. – це 1689/1690 р. н. е. А тепер тут з'явилося європейське літочислення, й 1 січня 7208 року було перетворено на 1 січня 1700 року. Це молодий цар так впроваджував європейські звичаї та новий стиль життя.

Мешканці слободи при торгових операціях користувалися російськими грошима – копійками та рублями. У роки царя Петра I було впроваджено мідну копійку. За 30 таких копійок можна було купити пуд м'яса, а пуд хліба коштував 10 копійок. Одну з таких петровських мідних монет було виявлено на зламі XIX-XX століть відомим археологом Петром Петровичем Єфименком при розкопці стоянки поблизу слободи Нова Безлюдівка [30].

Зразок мідної копійки часів Петра І. Джерело ілюстрації: [29]

Бачите написи на монеті? У ті роки не писали такі цифри, як тепер – тоді була кирилична система цифр. Наприклад, не 20 копійок, а «К копійок», не 1 карбованець, а «А карбованець». Сучасні арабські цифри були впроваджені тим же Петром І у 1710-х роках, але… ще й надалі, кілька десятиліть, тут знали й продовжували використовувати старі кириличні цифри.

У 1737 році в нашій слободі створили «почтовый стан» (поштову станцію) [9, с. 18]. А це був не лише заклад для доставки чи відправлення листів, як на перший погляд може здатися. Там була стайня, де візники заміняли виснажених коней своїх екіпажів на «свіжі», а також готель, де ночували подорожні. У перші роки на цю станцію прибували підводи аж з Острогозького полку та ін. місць й потім їхали далі, а поштова кореспонденція через Безлюдівку здебільшого доставлялося адресатам на Українську лінію [10, с. 43]. У 1738 році стався інцидент: хорошівський сотник Степан Ковалевський листи, адресовані одержувачам на тій укріпленій лінії, з невідомих причин став з Безлюдівки повер-

1	2	3	4	5	6	7	8	9
·а҃·	·в҃·	·г҃·	·д҃·	·є҃·	·ѕ҃·	·з҃·	и҃·	·ѳ҃·
10	20	30	40	50	60	70	80	90
·і҃·	·к҃·	·л҃·	·м҃·	·н҃·	·ѯ҃·	·о҃·	·п҃·	·ч҃·
100	200	300	400	500	600	700	800	900
·р҃·	·с҃·	·т҃·	·ѵ҃·	·ф҃·	·х҃·	·ѱ҃·	·ѿ҃·	·ц҃·
11	12	13	14	15	16	17	18	19
·а҃і·	·в҃і·	·г҃і·	·д҃і·	·є҃і·	·ѕ҃і·	·з҃і·	и҃і·	·ѳ҃і·

222	319	431	988
·ск҃в·	·тѳ҃і·	ѵл҃а·	·цп҃и·
222	319	431	988
1000	2000	20000	43000
҂а	҂в	҂к	҂м҂г
10000	300000	4000000	80000000
ⓐ	г	д	и

Кириличні цифри, які використовували писарі Безлюдівки

тати назад. Тому полкова канцелярія видала указ, щоб ту кореспонденцію таки доправили до місця призначення [10, с. 44]. А щоб надалі не було такої сваволі, у 1740 році в нашу слободу було прислано капрала та унтерофіцера для нагляду за поштовим зв'язком [11, с. 75].

Безлюдівці, окрім сільськогосподарських робіт, займалися додатковим промислом: активно виробляли наркотик під назвою «алкоголь». У червні 1737 року полкова канцелярія заборонила місцевим селянам виготовляти горілку, запечатано було всі винокурні куби та казани. Проте у січні 1738 року все це було дозволено, але за умови, щоб на виробництво оковитої йшла тільки третина власного зерна, а дві третіх продавалися на склади [9, с. 9]. Таке рішення влади було зумовлене російсько-турецькою війною: армія потребувала багато продовольства, яке й бралося зі складів.

Реконструкція серм'яжного каптану. Автор – Сергій Павлюк. Джерело ілюстрації: [31]

Який одяг носили місцеві люди? Ви всі подумали про шаровари й вишиванку. Ні. Джерела 1740-х років зафіксували, що місцевим одягом в слободі був серм'яжний каптан [8].

Про медичне обслуговування наші предки могли лише мріяти. Вони сподівались тільки на допомогу знахарів чи на самолікування. Але це стосувалося не всіх мешканців слобо-

ди, бо чим товстіший гаманець – тим більші можливості. У 1745 році осавул Герасим Романович Буцький захворів, й до нього на огляд приїхав лікар [13, с. 115].

Більшість дітей місцевих селян тоді були неписьменні. У вільний від праці час їм нічим було зайнятись, бо тоді в слободі не було закладів культури та освіти. А в школі при Хорошівській Воскресенській церкві навчалися лише кілька хлопчиків. Усі діти Безлюдівки не могли бути охоплені освітою в тій школі [27, с. 485].

Коли була нагода заробити – діти користувалися нею. У 1754-1759 роках будувався кам'яний Вознесенський храм на території Хорошівського монастиря. Цеглу везли з бєлгородських заводів. Але на круту хорошівську гору навантажені підводи, ясна річ, заїхати не могли. Тому від підніжжя височини безлюдівські хлопчики й дівчатка переносили цеглу до споруджуваної церкви. Вони охоче працювали, і цей труд сприймався ними як забава. Ігуменя Марія Квітка днями сиділа поряд з місцем будівництва, контролюючи процес транспортування цегли, і за таку важку роботу платила дітлахам по три копійки. І не за кожне принесення, а за день! [5, с. 81-92]. Дуже малий заробіток.

А діти батьків з привілейованих станів отримували освіту. Так, у 1757-1760 рр. Василь Тарановський, син місцевого попа Івана, навчався у Харківському колегіумі. Одним з учителів у нього був Григорій Сковорода, що викладав синтаксис та піїтику (поетику) [18].

Через неграмотність ніхто з безлюдівців не знав своготочного віку. Підтвердження цього – у різних переписах. У 1732 році написано: Захар Максимович Кирбаба (70 років), у нього діти – Андрій (25 років), Іван (18 років), Алфьор (10 років), Марко (7 років). Минуло всього 10 років, й у 1742 році зазначено, що Андрій вже мав 40 років, Іван 39 років, Алфьор 20 років, а Марко 15 років. А 25-річ-

ний Кирило Онисимович Трольченко за ці 10 років став 39-річним Кирилом Онищенком [25, с. 189-216; 27, с. 463 зв., 468 зв.]. Й така плутанина стосується усіх родин! Не кажу вже про їхнє знання свого дня народження… Лише у другій половині XVIII ст. люди почнуть більш-менш правильно усвідомлювати, скільки їм років.

Демографічні дані

У 1722 році майор Лихарьов провів перепис населення Безлюдівки. Записали тільки чоловіків. Його матеріали свідчать, що в нашій слободі мешкали 51 росіянин, які несли солдатську та городову службу. Окрім них, тут мешкали 13 підданих, які належали Євдокії Опанасівні, дружині померлого хорошівського сотника Петра Квітки. А ще тут

Мапа 1730 року

жили 7 підданих у власності попа Йосипа Богданова. Всього у слободі налічувалась 71 особа [2, с. 122-127; 4]. Але це дуже мале число, бо в переписі не зазначено козаків, свояків, підпомічників. Якщо за даними 1724 року в Безлюдівці було 123 двори, то повна чисельність чоловічого населення могла досягти понад 500 осіб [5].

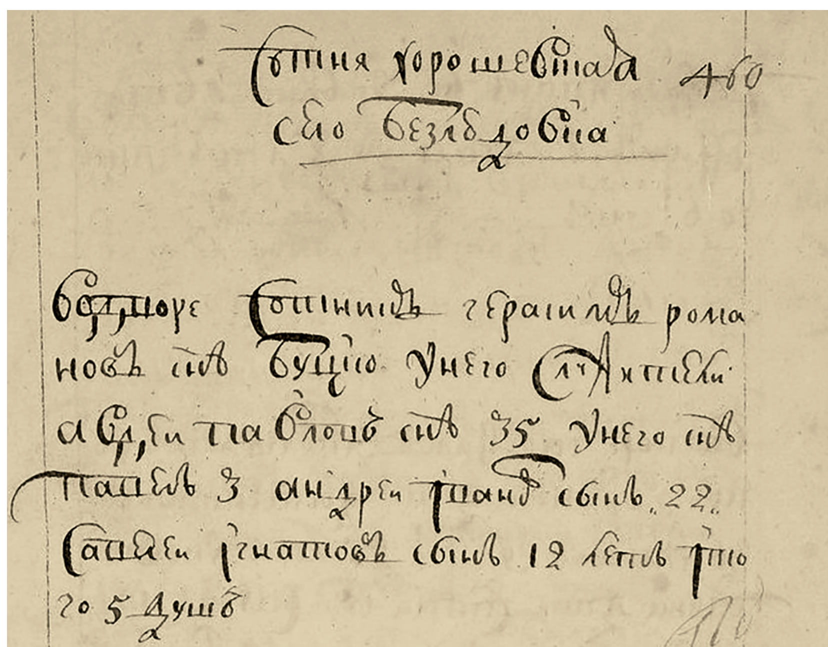
Наступний перепис відбувся у 1732 році, організований майором Хрущовим. Він містив такі дані:

- в одному дворі мешкав сотник та 4 підданих;
- в 40 дворах та 63 хатах жили 240 козаків, 8 робітників та 28 сусідів;
- в 104 дворах та 139 хатах жили 350 козацьких підпомічників, 2 робітники та 55 сусідів;
- в 11 дворах та 13 хатах жили 51 росіян та 1 сусід;
- в 4 дворах жили 15 попів та церковників, а також 8 робітників.

Всього тоді в Безлюдівці налічувалося 763 чоловіків [7]. Жінок не порахували, але їх теж мало б бути не менше 700. Тому загальна чисельність населення становила приблизно 1400 осіб. Як свідчить той перепис, родини росіян раніше підпорядковувалися козацькому війську, а в тому ж році їх було переведено до складу ланд-міліції (напіврегулярного ополчення). Прізвища у них були такі: Псарьов, Бородін, Мишньов, Волошин, Аксьонов, Капустін, Кобзєв та ін. [27, с. 479-481].

А далі на чисельність мешканців слободи вплинула страшна подія. У серпні 1738 року в цьому поселенні та в сусідніх селах люди почали масово помирати від чуми. Щоб моровиця не поширилася до полкового міста Харкова, на Зміївському шляху та на маленьких стежках було розміщено караульні пости, на кожному з яких було по 5 військових осіб і більше. Останні мали наказ: не пускати нікого, хто прямує до Харкова, а тому, хто порушить кордон, вчинити смертну кару. Для більшого залякування подорожніх на шляхах було

Сотня Хорошевская 460
Село Безлюдовка

Перша сторінка перепису 1732 року

поставлено шибениці. Вартові на постах змінювали один одного через тиждень. Але через брак харчів варта часто розбігалася, і дороги лишалися вільними для руху [8, с. 154]. Тому ті караули наступ хвороби не спинили, і у вересні 1738 року чума таки дійшла до Харкова. Епідемія в Безлюдівці поширювалася все більше, проте у листопаді стала потроху спадати, а повністю стихла у грудні того ж року.

Та епідемія була значно страшніша за сучасну – через COVID-19. Бо від чуми померло дуже багато людей. Навесні 1739 року харківський полковий старшина написав рапорт, що повну кількість людей мобілізувати для нового військового походу неможливо, бо у багатьох поселеннях, в т. ч. й у Безлюдівці, мешканці від минулої моровиці *«вымерли едва*

не совсѣмъ, если-же гдѣ и остались, то малолѣтніе...» [8, с. 158-159]. Тому для відновлення попередньої чисельності населення, як свідчать джерела, у 1740 році хорошівську сотню було укомплектовано новими поселенцями [11, с. 71]. Ось чому в 1742 р. у переписі виявився ще один список мешканців Безлюдівки із зовсім нетиповими прізвищами [25, с. 216-228].

Але від епідемій тут страждали не тільки люди. У 1745 і 1747 роках у Безлюдівці з невідомих причин стався падіж худоби [13, с. 117; 14, с. 136].

У 1742 році в нашій слободі здійснено новий перепис населення, який називався ревізією. За його даними, тут мешкали 580 осіб чоловічої статі, зокрема: 1 сотник, 1 осавул, 1 писар, 175 козаків, 42 свояки, 356 підпомічників, 4 підданих [25, с. 189-216]. Перепис неповний, бо не згадано місцевих церковних осіб. Але ви бачите, що населення значно скоротилося через вищезгадану причину.

А рівно через 10 років після чуми – ще одне лихо. У 1748 році стався неврожай озимого хліба, а яровий хліб і траву було знищено нашестям сарани. Через все це, ясна річ, почався голод. Мешканці поселення були змушені їсти лободу, жолуді, листя. А у кого була можливість, ті з родинами кудись виїхали. Щоб подолати голод, бєлгородська губернська канцелярія видала указ, де йшлося: роздати населенню надлишки хліба, якщо такі виявляться після опису наявного хліба, а також заборонити виробництво горілки на період усієї надзвичайної ситуації. Користуючись ситуацією в Харків з Росії приїхали багато перекупників-спекулянтів, які стали продавати хліб за завищеними цінами. Щоб спинити нахаб, влада заборонила скуповувати й продавати хліб тим торгівцям, які не мали на це дозволу [14, с. 164-166]. Завдяки усім цим діям властей голод вдалося подолати.

У 1750 році, як свідчать сповідні розписи, в слободі Безлюдівка налічувалося 770 чоловіків та 700 жінок, а всього - 1470 осіб [5]. Це перша статистика людності, в якій було враховано кількість місцевих жінок.

У липні 1762 року в Безлюдівці мешкало таке населення чоловічої статі: 21 козак, 182 свояки та 257 підпомічників [15, с. 102]. А 1763 році проведено чергову ревізію населення, за матеріалами якої тут налічувалось 727 осіб чоловічої статі, зокрема 19 козаків, 254 свояки та 371 підпомічник [16].

Релігія

У перші два десятиліття XVIII ст. в безлюдівській церкві служив Іван Пантелеймонович Богданов [5, с. 95]. А в 1720-х роках тут було вже два священники: Йосип Іванович Богданов та, цілком можливо, його батько. У володінні цієї родини, окрім величезних земельних ділянок, також були залежні люди. Ми вже знаємо, що у 1722 р. Йосип Богданов мав 7 кріпаків-церковників [3, с. 394].

Від 1722 року в місцевій церкві щороку заповнювали документ під назвою «Сповідні розписи», до якого попи записували всіх мешканців слободи та зазначали, хто прийшов чи не прийшов до церкви сповідатися під час 40-денного весняного посту. Останні мусили заплатити штраф. Ось так і здійснювався тотальний контроль церкви над безлюдівцями.

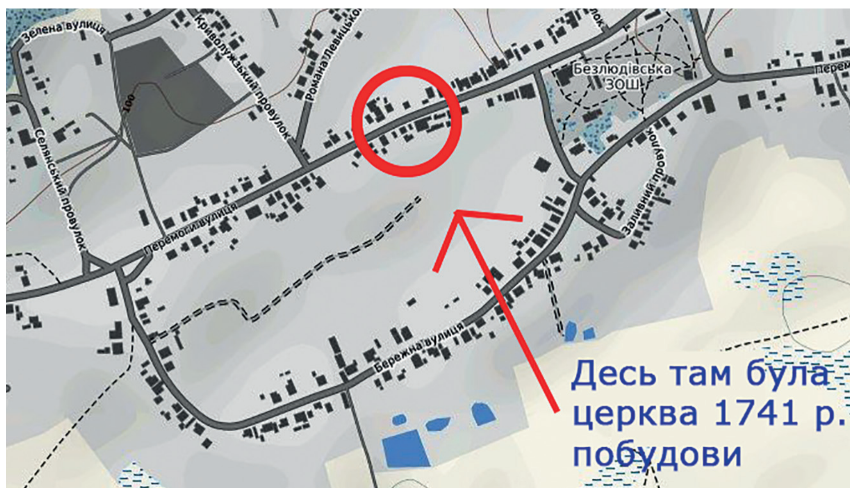
Від 1725 року в церкві почали вести ще й «Метричні книги», в яких щороку реєстрували народжених, одружених та померлих мешканців безлюдівської парафії [5]. Тоді не було світських установ, де можна було зареєструвати свій шлюб та інші демографічні події, їх до 1917 року записували тіль-

ки у церкві. Нині метричні книги є основним генеалогічним джерелом для вивчення наших безлюдівських предків [20].

У 1730-х рр. в безлюдівській церкві служили: Йосип Іванович Богданов та Яків Михайлович Покровников. А дячком був Іван Йосипович Попов [27, с. 480-481]. У наступних, 1740-х рр. попом був лише один Покровников. А Йосип, певно, не пережив чуму 1738 року.

У 1741 р. найперша будівля безлюдівської церкви занепала, тому церковники захотіли спорудження нової будівлі. Для цього піп Яків Покровников та курінний отаман Василь Бутко написали прохання до очільника Бєлгородської єпархії, щоб він дав благословення на побудову нового храму [5]. Історик Є.О. Альбовський помилково писав, що у червні 1738 року безлюдівська церква згоріла від удару блискавки. Насправді він переплутав назви сіл, бо у джерелі «Фамильная летопись Квиток», яким послуговувався автор, зазначено, що ця подія трапилася не в нашому поселенні, а в Березівці [8, с. 155; 19, с. 659]. У тому ж 1741 році за кошти парафіян

Мапа, де вказане місце новозбудованого храму. Реконструкція на сучасній мапі

було побудовано нову дерев'яну церкву [28]. Як свідчить мапа 1780-х років, вона розміщувалася на лівому березі зниклого струмка. Скажу зрозуміліше: той храм розташовувався у радіусі 80 метрів від будинку № 187-А на вул. Перемоги. Цілком можливо, що нову культову споруду звели поруч з місцем, де раніше була найперша церква слободи [26].

У 1750-1760-х роках у цій церкві попом був Іван Тарановський [18].

Рід Буцьких

У документах цього періоду часто згадується козацький старшинник з прізвищем Буцький. Як потрапив у слободу цей рід?

На території полтавського полку жив-був полковий суддя Петро Федорович Буцький. У 1690 році він за добру службу гетьману Мазепі отримав у власність від царів Івана та Петра Олексійовичів село Мартинівку Полтавського повіту [22]. А 24 листопада (4 грудня) 1695 року ізюмський полковник Ф.В. Шидловський запросив Романа, сина Петра Буцького, бути сотником у своєму полку. А той не відмовився від такої нагоди та переїхав на Ізюмщину разом із сином Герасимом (народжений у 1662 році). Останній пішов шляхом батька, й у документах 1717 року Герасим згадувався сотником у полковій ратуші міста Ізюма.

30 березня (10 квітня) 1723 року харківський полковник Г.С. Квітка призначив Герасима Романовича на посаду сотника хорошівської сотні [6, с. 172, 174; 21; 22]. Після переводу сюди Герасим вирішив оселитися не в Хорошеві, а в Безлюдівці. У 1724 році він вже згадується першим у списку парафіян безлюдівської церкви [5]. Маючи далеко не молодий вік, Герасим одружився з молодою дівчиною Анастасі-

єю Іванівною (1700 р. н.), і вінчання відбулося, цілком ймовірно, в нашому поселенні. Від їхнього кохання у 1739 році народився син, названий за іменем батька – Герасим.

У подальші роки сотника Герасима Романовича було підвищено до звання полкового осавула, й він став помічником харківського полковника. Користуючись таким високим службовим положенням, міг робити все, що заманеться: перевищував свої повноваження, час від часу чинив протиправні дії щодо безлюдівських козаків нижчих звань. Збереглася скарга 1741 року драгуна Лелюка на Г. Буцького. Розслідуванням конфліктної ситуації займалася слідча комісія під головуванням майора Мелентьєва. Буцький, звісно, заперечував свою провину, тому для її доведення Лелюк приводив на допит свідків. Ще є матеріали 1743 року про те, що Буцький ображав драгуна Богданова [11, с. 89, 107]. А у справі 1747-1748 рр. є донесення Прокопа Квітки про те, що Герасим Романович перешкоджав мобілізації козаків хорошівської сотні до Ліфляндського походу [14, с. 138]. Окрім того, він використовував для робіт у своєму господарстві чужих підданих. Є документ про те, що підпомічники Чапруна з товаришами у 1747 р. були на партикулярних роботах (простіше кажучи – на безкоштовних) в осавула Буцького [13, с. 128].

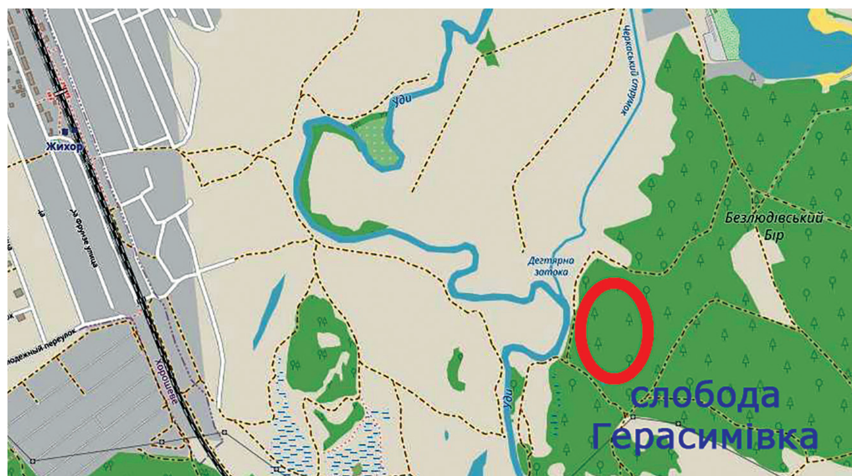
Сама служба Герасима Романовича була весь час тиловою. Лише інколи його відправляли на «передову». Так, у 1744 році Буцький був відряджений на Українську лінію [11, с. 109].

Очевидно, наприкінці 1748 року Герасим Романович помер, бо його син Герасим Герасимович, попри дуже малий вік, вступив на військову службу 16 (27) листопада 1748 року. Хлопцю, певно, треба було годувати свою родину. Полкова канцелярія одразу присвоїла йому чин «підпрапорного» через те, що він походив зі старшинської родини [24, с. 254]. Далі Герасим став швидко просуватися по кар'єрних

сходинках. Звання за званням, і від 16 (27) травня 1760 року він став сотником хорошівської сотні. Отримавши цей новий чин, він був у полкових відрядженнях, проводив перепис населення 1763 р. у Харківському полку, а також брав участь у земельній комісії в Бахмутській провінції, яку очолив лейбгвардії Ізмайлівського полку поручник Раєвський [24, с. 254]. Герасим явно не хотів бути таким, як батько – займався самовихованням, долаючи спадкові негативні риси характеру. Тому в списку старшин Харківського полку за 1762 рік згадувалося, що Герасим Герасимович вмів читати, писати, за час служби «въ штрафахъ и порокахъ» не відзначився та був гідним для підвищення у чині [24, с. 103]. І в наступному списку старшин Харківського полку за 1765 рік теж зазначалося, що він у «прослугахъ» (тобто в порушеннях) не був, і штрафи на нього не накладалися [24, с. 254].

До початку 1760-х років Герасим мешкав разом зі своєю матір'ю – вдовою Анастасією Іванівною (якій у 1763 році було 63 роки).

Тут й розміщувалася вищезгадана слобідка.
Реконструкція на сучасній мапі

У середині XVIII столітті біля Безлюдівки виникла слобода Герасимівка, що вперше згадується у матеріалах перепису 1763 р. Тоді в поселенні мешкало 9 залежних селян чоловічої статі, що належали Буцькому [17, с. 11 зв.]. А де саме був цей населений пункт? Згідно з даними планів генерального межування 1785 року, Герасимівка розташовувалась в нинішньому урочищі Синичиному «на низкомъ мѣстѣ на лѣвой сторонѣ рѣки Удъ» [2, с. 122-127; 23]. Судячи з назви, це поселення заснував Герасим Герасимович Буцький.

Джерела розділу:

1. Сборник судебных решений, состязательных бумаг, грамот, указов и ... в местности бывшей Слободской Украины. – Харьков, 1884.
2. Розвиток слободи Безлюдівки від найдавніших часів до кінця XVIII ст. / Кисиленко В.Ю. // Збірник наукових праць. Серія «Історія та географія» / Харк. нац. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди. – Х.: Планета-прінт, 2009. – Вип. 35.
3. Социально-экономическое развитие Слобожанщины 17-18 вв. / Слюсарский А.Г. - Харьков: Харьковское книжное изд-во, 1964. – 460 с.
4. ЦДІАК, Ф. 1725, Оп. 1, Спр. 12, Арк. 275 зв., 276, 287, 327, 328.
5. Историко-статистическое описание Харьковской иепархии / Филарет (Гумилёвский) – Москва, 1857. – Отделение 2. – С. 96-97.
6. Козацька старшина слобідських полків другої половини XVII – першої третини XVIII ст. / Маслійчук В.Л. – Харків, 2009.
7. Материалы для истории колонизации и быта степной окраины Московского государства в XVI–XVIII ст. / Багалей Д.И. – Харьков: Тип., Счасни,1886.
8. История Харьковского слободского казачьего полка (1651-1765) / Альбовский Е. А. – Харьков, 1895.

9. Сборник Харьковского историко-филологического общества. – Том 5. Труды педагогического отдела. – Выпуск I. – Харьков, 1893.

10. Сборник Харьковского историко-филологического общества. – Т.6. Труды педагогического отдела. – Выпуск 2. – Харьков, 1894. – 112 с.

11. Сборник Харьковского историко-филологического общества. — Т. 8. — Харьков, 1896.

12. Лексикон российской исторической, географической, политической и гражданской / Татищев В.Н. – 1744-1746.

13. Сборник Харьковского историко-филологического общества.- Т.9. – Харьков, 1897.

14. Сборник Харьковского историко-филологического общества. – Т. 12. – Х., 1900.

15. Харьковские казаки / Альбовский Е.А. – Книга 2, том 1. – Харьков, 2009.

16. ЦДІАК, Ф. 1817, Оп. 1, Спр. 101, Арк. 74-75 зв.

17. ДАХО, Ф. 25, Оп. 30, Спр. 225.

18. Повне зібрання творів. / Сковорода Г.С. — К., 1973. — Т. 2. — С. 484-499.

19. Выписка из фамильной записи Квиток // Харьковский календарь на 1885 год. – Харьков, 1884.

20. Каталог генеалогічних джерел Безлюдівки XVIII ст. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://cdiak.archives.gov.ua/baza_geog_pok/church/bezl_001.xml

21. РГАДА. Ф. 615, Оп. 1, Д. 920

22. Родословная книга потомственных дворян Харьковской губернии. – Х.: Харьковский частный музей городской усадьбы, 2010. – 613 с.

23. ДАХО, ф. 24, оп. 3, спр. 12, арк. 48 зв. – 49.

24. Еліта Слобідської України. Списки козацької старшини 60-х років XVIII століття / Упорядн. С. Потапенко; Ред. кол.: П. Сохань (голова), А. Бойко, В. Брехуненко (відп. ред.), Д. Бурім, О. Маврін, В. Маслійчук, О. Ю. Мицик. НАН України. Інститут української

археографії та джерелознавства імені М.С. Грушевського; Національний університет «Києво-Могилянська академія». – Харків, 2007. – 496 с.

25. РГАДА, Ф. 350, Оп. 2, Д. 3812.

26. Такий знайомий «Брідок»… // Трибуна Трудящих. – 2017. – 18 березня.

27. ЦДІАК, Ф. 1725, Оп. 1, Спр. 22.

28. Твой храм / Ибрагимова А.Р., Дюкарев В.П. – Х.: Факт, 2005. — 232 с.

29. Ілюстрація мідної монети часів Петра I [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://raritetus.cdnvideo.ru/storage/blog/%D0%A7%D1%82%D0%BE%20%D0%BC%D0%BE%D0%B6%D0%BD%D0%BE%20%D0%BA%D1%83%D0%BF%D0%B8%D1%82%D1%8C%20%D0%B7%D0%B0%20%D0%BA%D0%BE%D0%BF%D0%B5%D0%B9%D0%BA%D1%83/%D0%BF%D0%BF1.jpg

30. Карта монетных кладов и единичных монет Харьковской губернии / Данилевич В.Е. // Труды Двенадцатого археологического съезда в Харькове, 1902 : в 3 т. / под ред. Уваровой. – Москва, 1905. – Т. 1. – С. 374–410.

31. Ілюстрація серм'яжного каптану [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://f.io.ua/img_aa/large/2182/62/21826283.jpg

32. Экономические примечания на Харьковский уезд 1782 г. / ред.: А.А. Парамей, А.Ф. Парамонов. – Х.: САГА, 2006.

33. Мапа Української укріпленої лінії [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.cossackdom.com/maps/ukrepukr.jpg

ПЕРІОД ВІЙСЬКОВИХ ОБИВАТЕЛІВ (1765—1861 роки)

Нові часи

При імператриці Катерині II (1762-1796 рр.) козацький устрій на Слобожанщині було ліквідовано: у 1765 році слобідські козацькі полки були перетворені на гусарські загального військового типу, а на території полків було створено Харківську губернію. З того часу безлюдівські козаки стали називатися «військовими обивателями» та були позбавлені безподаткового життя, бо кожен поселенець чоловічої статі в нашій слободі (окрім залежного населення та церковників, звісно) відтепер був зобов'язаний платити 1 карбованець на рік [2, с. 122-127].

Портрет Катерини II.
Джерело ілюстрації: [62]

Цей край уже переживав подібне у 1732-1743 роках. Імператриця Анна Іоанівна скасувала автономію Слобідської України. Козацькі полки перетворювалися у регулярні частини російської армії, але саме поняття «козацтва» тоді не зникло. Й автономія при новій імператриці Єлизаветі Петрівні (1741-1762) була відновлена.

Надалі Безлюдівка, після 1765 р., не втратила мілітарних функцій, й замість козацького поселення слобода стала звичайним військовим селом, склад населення якого фактично був однорідним – його становили, як ви вже знаєте, «військові обивателі» [14, с. 122-127]. А внаслідок приєднання до складу Російської імперії Кримського ханства у 1783 році значення Безлюдівки зміниться – ця слобода починає поступово втрачати статус мілітарного поселення, який вона мала ще з перших років свого заснування. Й де-юре той статус зникне аж у 1860-х роках – імператор Олександр II видав указ, за яким «військові обивателі» ставали державними селянами. Становище «обивателів» було таким самим, як у державних селян, майже ніяких відмінностей з останніми, тому мешканців слободи в попередніх переписах цього періоду часто помилково записували, як «казенные обыватели» (державні селяни) [12, с. 60; 25, с. 525; 26, с. 628; 27, с. 100]. А та невелика кількість родин росіян, що згадані у попередньому розділі книги як члени ланд-міліції, через реформу Катерини II теж були долучені до складу військових обивателів.

Більшість безлюдівців у цей період продовжували мати певну особисту свободу, їх не закріпачили, хоча в нашому селі мешкав поміщик Буцький. Кількість його кріпаків в Старій Безлюдівці була дуже-дуже малою. Соціальна структура безлюдівських мешканців у цей період була такою:

Військові обивателі	Поміщик	Піддані поміщика	Церковники

У 1765-1780 роках слобода Безлюдівка входила до складу Харківської провінції (утвореної на місці колишнього Харківського слобідського полку) Слобідсько-Української губернії [9]. А з 1780 по 1796 рік наше поселення належало до Харківського повіту Харківського намісництва. Своєю чергою з 1797 року Харківський повіт увійшов до складу Слобідсько-Української губернії, яку в 1835 році перейменують на Харківську.

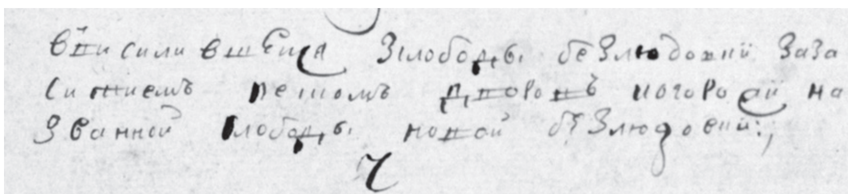
Водночас провінція чи повіт поділялися на менші адміністративно-територіальні одиниці. Від 1765 до кінця XVIII сл. Безлюдівка входила до складу Мереф'янського комісарства [9]. А за імператора Павла І (1796-1801) було впроваджено поділ повітів на волості. Від зламу XVIII-XIX ст. й аж до 1850-х років Безлюдівка входила до складу Мереф'янської волості [59].

Також у нашому поселенні було місцеве самоврядування. У 1780-х роках в Новій та Старій Безлюдівці старостою був Василь Коваленко [32, с. 753, 779]. У 1790-х роках старостою тут вже був Лук'ян Коценко [44, с. 935]. У 1810-х роках безлюдівським старостою був отаман Наум Максимович Богданов [45, с. 915]. А у 1850-х роках зафіксовано, що цю посаду обіймав хорошівський мешканець Терентій Іванович Боровий [26, с. 728 зв. - 729].

Розділення на дві слободи – Нову й Стару

Безлюдівка тоді була оточена піщаною пустелею. Між 1765 та 1781 роками значна частина наших селян вирішили переселитися за піщані дюни й заснувати інший населений пункт – слободу Нова Безлюдівка. У документі 1782 року згадано, що людей до того спонукало: мешканці виселилися «[и]зъ слободы Безлюдовки за заситиемъ пескомъ дворовъ

Найдавніше історичне джерело про Нову Безлюдівку. 1782 рік

и огорожи» [32, с. 779]. Тобто легенда, що згадана у сучасній книзі Ю. Герасименка «Лісове озеро», підтвердилася! Цитуємо її: «…Коли згорів ліс і піском стало заносити Нагорівку, люди вибиралися і селились у Кирбабівці (там жили всі на прізвище Кирбаба), і те нове село назвали Запісками, або ж Новою Безлюдівкою…» [33, с. 22]. Виходить, появу пустелі

Російське село Шойна, яке в наші часи засипає пісок.
Таке ж явище у минулому переживало й наше поселення.
Джерело ілюстрації: [63]

та її наступ спричинила загибель лісу через пожежу. Тому бережіть ліси, щоб подібне не повторювалося.

Це новостворене поселення у перші роки свого існування мало кілька назв поряд з основним топонімом «Нова Безлюдівка». На мапах 1780-х років його підписували як «слобода Висілки» або «хутір Безлюдівський». А де розміщувався той населений пункт? На місці сучасного Зміївського провулку на правому березі річки Студенок [17, с. 57-59].

Нова Безлюдівка на Плані генерального межування 1785 року

Ось так й почався поділ нашого села на два різні населені пункти: Стара й Нова Безлюдівки. Це явище проіснує аж до проголошення радянської влади – саме тоді Безлюдівка знову стане єдиною.

Тепер розглянемо, які прізвища були наявні в обох поселеннях у 1795 році [44]:

Стара Безлюдівка		Нова Безлюдівка
Андрющенко	Дейнека	Берізка
Артеменко	Димиденко	Білоконь
Артющенко	Димушенко	Білоконенко
Бабенко	Замро	Богданов
Баранець	Заріцький	Бондаренко
Белаш	Земевський	Брюхно
Белевцов	Зозуля	Бутко
Берізка	Зозуленко	Гайденко
Біличенко	Зюбенко	Горобець
Білоусенко	Іваненко	Горобченко
Богданов	Іщенко	Горюшка
Бондаренко	Калініченко	Гусь
Бородін	Капшук	Димиденко
Бутко	Карабут	Журавель
Бутченко	Каркач	Жус
Васенченко	Каркаченко	Зозуля
Васюренко	Карнаух	Зюбенко
Винник	Карпенко	Іщенко
Войтенко	Кизим	Капшук
Волох	Кирбаба	Карнаух
Волошенко	Кириченко	Кизим
Гавришенко	Кича	Кирбаба
Гайворонський	Клименко	Кириченко
Гайденко	Кобзаренко	Кича
Горобець	Кобченко	Коваленко
Горюшка	Коваленко	Колісниченко
Григоренко	Коваль	Коліушенко
Грінченко	Козлов	Коценко
Гусь	Колісников	Кошовенко

Стара Безлюдівка		**Нова Безлюдівка**
Колісниченко	Редченко	Кривиченко
Коліушенко	Рибасенко	Кривич
Коценко	Рosляк	Кульшенко
Кошовий	Рибальченко	Курилко
Кривоніс	Скочко	Лелюк
Кривоносенко	Сорока	Лелюченко
Куліш	Сороченко	Малишка
Кулішенко	Тарасенко	Митченко
Курилко	Товаренко	Олійник
Кушніренко	Фисенко	Онищенко
Лелюк	Хабриченко	Острішко
Малишка	Цебенко	Павлюк
Мантула	Цьома	Паляниця
Мишньов	Чередниченко	Перервенко
Новохацький	Чуприна	Підкопай
Онищенко	Шамраєв	Полупан
Остапенко	Шамрай	Понамаренко
Отрішко	Шепеленко	Псяр
Павлюк	Шляхтич	Псярьов
Паляница	Шпаченко	Фесенко
Перерва	Щербак	Цегельников
Підкопай	Щербаков	Цьома
Пічка	Якименко	Чередниченко
Погорілий	Яковенко	Шамраєнко
Полупан	Якущенко	Шаповал
Понамаренко	Янко	Шепеленко
Преступа	Яременко	Шляхтич
Псярьов		Яременко

У 1782 році в Новій Безлюдівці мешкали 211 чоловіків та 230 жінок [32, с. 788 зв.]. При тому, що в Старій тоді було аж 516 чоловіків та 506 жінок [32, с. 777 зв.]. Як бачимо, в Нову виселилася значна частка люду.

Стара й Нова Безлюдівка на мапі 1780-х років.
Між ними тоді була досить значна відстань

Слобода Стара Безлюдівка у другій половині XVIII ст. була не такою, як ми її нині можемо уявити. Вона простягалася однією-двома вулицями в сучасному розумінні від Нагорівки аж до з. п. «Удянська». Це село знаходилось по обидва боки Зміївського шляху, що тоді пролягав зовсім інакше (як ви знаєте з матеріалів попередніх розділів – через нинішній Удянський автомобільний міст та Хорошеве). У районі сучасного будинку № 187-А на вулиці Перемоги розташовувався ставок на зниклому струмку. А на лівому березі цього ставка стояла Покровська церква.

Стара Безлюдівка на плані 1780-х років

У 1789 році площа земель людності Старої, Нової Безлюдівки та Хорошева разом становила 60 км^2. В тому числі орної землі – 35 км^2, сіножатей – 1 км^2, лісів – 1 км^2, під городами – 1,9 км^2 [23].

А в першій половині XIX століття Зміївський шлях перенесли, й він став пролягати так, як тепер – через Нову Безлюдівку та Васищеве.

Стара Безлюдівка в новому столітті значно зменшилася – вже простягалася від сучасного перехрестя пров. Селянського та вул. Перемоги до перехрестя нинішніх вулиць Перемоги та Полуничної. А Нагорівки не стало – через засипання дворів піском. Цей рух піщаних дюн призвів до того, що село скоротилося у розмірах так, що у середині XIX століття в Старій Безлюдівці кількість дворів становила лише 15! У ній в першій половині XIX ст. там виник вигін (простора вільна ділянка, куди виганяли пастися худобу, птицю), який існує й досі – це широка частина нинішньої вулиці Огородньої на місці однойменної автобусної зупин-

ки, біля якої тепер розташовано Лакишківське кладовище [19; 46; 57, с. 164, 169, 174].

А Нова Безлюдівка розрослася за рахунок переселенців зі Старої. У 1850-х роках вона мала понад 230 дворів й простягалася (у вигляді смуги на межі чорноземних та піщаних ґрунтів) від сучасного провулка Зміївського до початку нинішньої вул. Лиманської [46].

Мапа Шуберта станом на 1850-і роки, а виданням на 1863 рік. Бачите, яка величезна піщана пустеля була між Старою та Новою Безлюдівками?

Контури двох слобід середини XIX ст. на сучасній мапі

Життя селян

Як ви вже знаєте, кожен чоловік нашої слободи сплачував «подушний» податок, запроваджений Катериною II. Наприклад, у 1773 році було зафіксовано, що в цьому поселенні 810 «військових обивателів» сплачували оклад 95 коп. на рік. А всього Мереф'янське комісарство того року зібрало з Безлюдівки 769 крб. 50 коп. [10]. Окрім цього, селяни у цей період сплачували ще й такі податки: мито за отримання «покормежныхъ паспортовъ» (документ для виїзду в інший регіон на заробітки), мито за отримання «явочнихъ челобитень» (офіційний лист до влади стосовно чогось), податки за продаж чи обмін коней, а також штрафи за невеликі злочини. Всі ці кошти йшли до Слобідської губернської канцелярії [10].

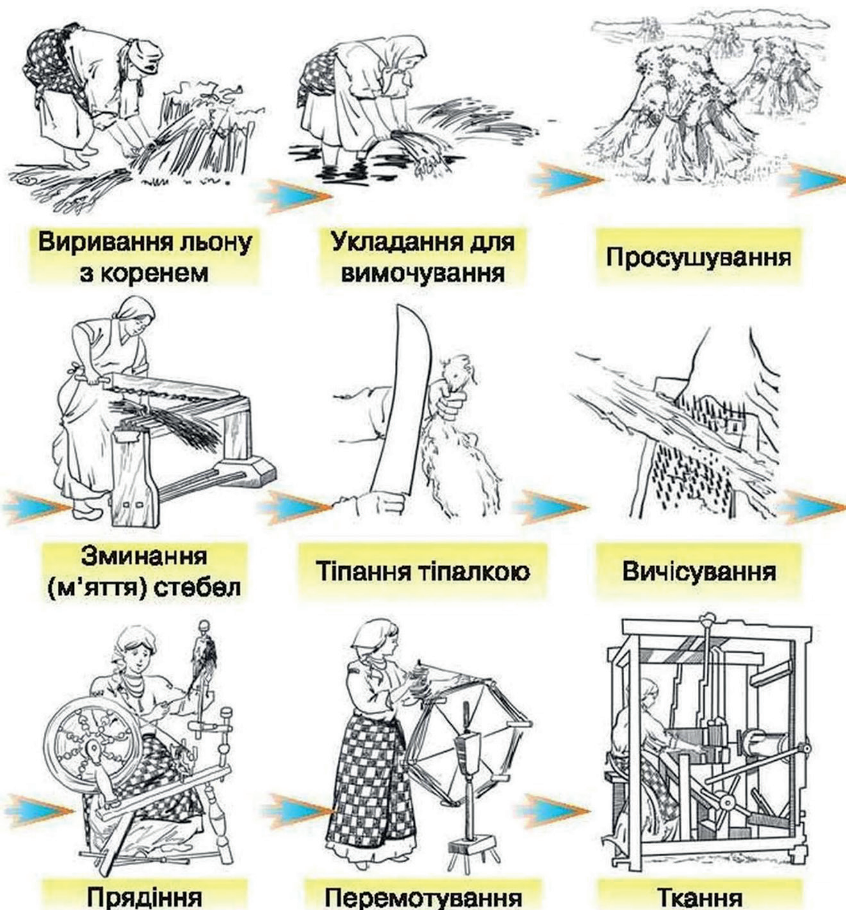
У другій половині XVIII – першій половині XIX ст. чоловіки Старої й Нової Безлюдівки, окрім землеробства та скотарства на своїй землі, займалися ковальським, кравецьким, чоботарським, теслярським та ткацьким ремеслами [17].

Безлюдівські жінки у трудовому плані були в рівному становищі з чоловіками – теж виконували польові роботи, але в інший час займалися прядінням льону, конопель та шерсті, а потім з цього ткали прості полотна та сукна для сімейного вжитку [17]. Бутиків в слободі тоді не було, тому наші жінки здебільшого шили модний одяг для себе самі. А ще могли ходити на ярмарки в Харків, щоб придбати щось цікаве.

У той час мешканці здебільшого не купували хліб у магазині, а самі вирощували зерно, переробляли його на борошно, з якого й пекли хлібобулочні вироби. У другій половині XVIII ст. – у першій половині XIX ст. безлюдівці для помолу зерна користувалися водяним млином Буцького

(про який поговоримо дещо пізніше). Але далі поширилися вітряні млини. Й у середині XIX ст. на території Старої та Нової Безюдівки було 9 вітряків: два на березі Круглого озера (нині оз. Журавлине), три на місці майбутнього колгоспу ім. Петровського, ще чотири – на місці сучасного Вигону (Стадіонна площа) [46].

Процес виготовлення тканини з льону.
Джерело ілюстрації: [60]

Для зведення будинків мешканці використовували дерева з дубових та соснових лісів. Для заготівлі дров використовували деревину зі згаданих лісів, а також з липових, кленових, осикових, ясеневих, горіхових та березових [14, с. 122-127].

Основним промислом безлюдівців продовжувало бути винокуріння, а точніше – виготовлення горілки. У 1781 році в рапорті харківського земського справника в списку власників винних та горілчаних котлів було зазначено прізвища 29 мешканців та 16 винокурень у Старій й Новій Безлюдівці [2]. Горілку наші предки виготовляли з зерна, картоплі та т. ін. за допомогою способу спеціальної перегонки. Продукція винокуріння, звісно, йшла на місцевий ринок, а також продавалася в інші місця. Мешканці, що займалися цим промис-

Вітряк, що був на місці сучасного футбольного стадіону на Вигоні. Кадр з кінохроніки 1928 року

лом, сплачували трохи більшу суму подушного податку, аніж ті, хто цим не займався. А в 1810-х роках кожен мешканець вже сплачував 1 карбованець подушного податку, який всім передбачав право вільного продажу алкогольних напоїв [27, с. 100]. Тому можна з упевненістю сказати, що в цей період наші предки були ласі до горілки й пили, як дихали. Хоча… У наш час мало що змінилося.

Якщо мешканець був інвалідом від народження чи став ним протягом життя, то в ті роки він без допомоги держави не залишався. Наприклад, у 1780-х роках на обліку богадільні перебували Роман Леонтійович Богданов, Кіндрат Григорович Погорілий, Кирило Семенович Кривоніс. Кіндрат був «старый и дряхлый», а Кирило був сліпий на обидва ока. Вони не сплачували податки, як їхні односельці [29, с. 24 зв.; 31, с. 501 об., 797]. Також ці особи зі списку «військових обивателів» одразу виключалися казенною палатою. Ось так Леонтій Карпович Сороченко ще дитиною був виключений у 1795 році через хворобу [44, с. 903 зв.]. Напевно, він мав каліцтво від народження.

Коли діти з певних причин зоставалися без батьків, то їх не покидали напризволяще. У такому становищі опинилися діти Зиновія Кушніренка – Костянтин та Василь, яким у 1811 році було 11 та 4 роки. До досягнення повноліття їх відправили в «Харківське військово-сирітське відділення» (дитбудинок в сучасному значенні) [27, с. 105 зв.].

Деякі особи, яким не вистачало коштів для існування, йшли у наймити. У лютому 1790 р. до Харківського совісного суду звернулася безлюдівська дівка Агафія Іванова. Вона скаржилася на те, що була найнята на рік родиною писаря генерала Фролова, але за наймицьку працю їй грошей так і не дали, ще й забрали її особисті речі зі скрині. Але заможна родина, користуючись своїм становищем, зв'язками й знанням законів, подала «зустрічний позов»: мовляв,

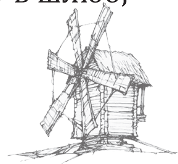
Агафія зіпсувала масу речей, утопила в річці під час прання два «галстука», пошкодила багато чого, а також побила порцеляновий кухлик, зламала ложку, розбила два штофи французької горілки [34, с. 225-226]. Немов, сьогодні! Часи минають, покоління змінюються, а трудові відносини «безправний підлеглий – нахабний працедавець» й досі такі.

Молоді люди Старої й Нової Безлюдівки укладали шлюби з жителями цих же поселень. Але цим не обмежувалися. Наприклад, між 1782 та 1795 роками географія одружень безлюдівських молодят була такою: Аксютівка, Бабаї, Балаклія, Велика Данилівка, Васищеве, Водяне, Герасимівка, Григорівка, Гусарівка, Деркачі, Жихор, Зміїв, Золочів, Комишуваха, Костянтівка, Лиман, Логачівка, Лозова, Мерефа, Мохнач, Нова Водолага, Островерхівка, Печеніги, Пилипове, Пісочин, Підмонастирянка (біля Хорошева), Рогань, Савинці, Студенок, Тернова, Харків, Хорошеве та ін. [44, с. 872-963]. Соціальним станом теж не обмежувалися – як доньки «військових обивателів» виходили заміж за кріпаків, так і наші військові юнаки одружувалися з кріпачками. Наприклад, місцева дівка Дарія Іванівна Яременко у 1780-х роках вийшла заміж за кріпака Матвія Бухкала з села Жихор, який належав поміщику Щербініну [44, с. 883]. Безлюдівські мешканці були вільні у праві на шлюб, а от кріпаки мусили отримати у пана дозвіл.

У переважній більшості випадків «інтервесілля» молодят з різних поселень завершувалися тим, що наречена одразу переселялася до свого нареченого.

Процедура укладення шлюбу тоді була не простою, як це може здаватися. Перед вінчанням піп складав документ «Шлюбний обшук», у якому було написано:

- молодята перебувають у здоровому розумовому стані;
- вони не є близькими родичами між собою;
- вони мають достатній вік для вступу в шлюб;

- молодята одружуються за доброю волею;
- всі їхні батьки згодні на цей шлюб;
- протягом місяця на трьох літургіях в церкві оголошувалося про майбутнє весілля, й ніхто з парафіян не вигукнув жодного слова проти.

Якби хоча б один з пунктів мав невідповідність, то шлюб могли не укласти.

Були й такі випадки, що дівчина так і не дочекалася від когось сватання й весілля, але народжувала дитину. За це її називали «покриткою», а дитину – «байстрюком». Такій дівчині обрізали коси і їй заборонялося ходити з відкритим волоссям, вона мала покривати голову хусткою. Тоді по-

Картина Василя Васильєва
«Вбирання нареченої». XIX ст. [66]

криток всі зневажали, тикали на них пальцем. У 1861 році в безлюдівській церкві було зареєстровано народження дітей у чотирьох таких жінок [3]. Часи змінилися, й тепер матері-одиначці за дитину держава сплачує гроші.

Наші «військові обивателі» не могли переселятися на власний розсуд, бо були «прив'язані» до свого населеного пункту. Харківська казенна палата на власний розсуд переміщала селян, куди треба. Наприклад, тією палатою родина Кіндрата Тимофійовича Карнауха була переселена в слободу Савинці у 1789 році, родину вдови Анни Федорівни Хадричихи у 1793 році переселили у слободу Комишуваху біля Ізюма, а родина Гната Петровича Онищенка 26 березня (7 квітня) 1836 року була переміщена у слободу Сеньків Куп'янського повіту [26, с. 709 зв.; 44, с. 874, 900 зв.].

Хоча… будь-яка сім'я могла сама легально переселитися, куди хотіла, але для цього треба було отримати дозвіл у тієї ж казенної палати, а також знятися з обліку та окладу в безлюдівських слободах [26, с. 633 зв.]. Так, після отримання дозволу, Роман Денисович Підкопай у 1826 році переїхав у слободу Сеньків, а у 1836 році Іван Семенович Заріцький з усією родиною «перечислился въ Харьковскіе мѣщанѣ» [25, с. 605 зв.; 26, с. 687 зв.]. А юнак Юхим Федорович Гайденко у 1823 році став ченцем Курязького монастиря [25, с. 557 зв.].

Як бачите, всі міграційні потоки населення тоді регулювалися державою. А якщо люди переселялися самочинно, то цих осіб влада вважала збіглими. Приклади: Василь Іванович Кирбаба втік у 1783 році, покинувши родину; вдова Катерина Гаврилівна Войтенко у 1784 р. втекла з усією родиною й вважалася зниклою безвісти; Антон Миколайович Якименко у 1812 році втік разом з усією сім'єю; а Яків Леонтійович Войтенко від 1839 року перебував у «невідомому відлученні» [26, с. 714 зв.; 27, с. 144 зв.; 44, с. 883 зв., 915]. Згадано далеко не всіх втікачів, бо таких у цей період було немало!

У ті часи ніхто з безлюдівців не здійснював маятникову міграцію до Харкова, приміром: вранці на роботу в місто, а ввечері знову в слободу на ночівлю. Бо цього не дозволяло тогочасне бездоріжжя й значна відстань. Та й Харків тоді був схожий на велике село: працювати ніде, бо ще не стався промисловий переворот. А якщо нашим селянам випадав рідкісний шанс влаштуватися працювати в місті, то вони під час трудових буднів мешкали там. Віднайшлися дані, що безлюдівці Арамп Микитович Пономаренко та Іван Савович Коц станом на 1850 рік працювали розсильними (судовими кур'єрами) при Харківському земському суді [26, с. 650 зв., 665 зв.].

Ви вже знаєте, що безлюдівці тоді були військовим населенням, тому мали виконувати рекрутську повинність (служба в армії впродовж багатьох років). Але мобілізації підлягали не всі юнаки, а лише ті, кого назвуть відповідальні за рекрутський набір, щоб забезпечити потрібний відсоток рекрутів з поселення. А от з другої чверті XIX ст. призивали лише тих, кому випаде жереб. Спочатку служба в армії тривала все життя, але у 1793 році замість довічного терміну був встановлений 25-річний термін служби. Така тривалість зберігалася аж до Кримської війни, але фактично ще у 1834 році була скорочена до 20 років. Нижні чини, які прослужили таку кількість років, могли звільнятися на 5 років у так звану «безстрокову відпустку», з якої їх могли відкликати на службу у воєнний час.

Чіткого віку призову встановлено не було. Наприклад, Степан Іванович Псарьов взятий у рекрути у 1806 році у віці 30 років, Іван Іванович Цьома взятий у 1784 році в 24 роки, Федір Микитович Карнаух взятий у 1791 році в 19 років, а Гаврило Данилович Карнаух взятий у 1786 році в 14 років! [45, с. 916; 44, с. 877 зв.- 886]. Також траплялися випадки «геройства»: коли одному юнаку випадав жереб

стати рекрутом й служити 25 років, то за нього йшов на мобілізацію інший хлопець. Приклади: у 1820 році за Григорія Підкопая служити пішов Прокіп Кирилович Кирбаба; Омелян Лаврентійович Войтенко пішов у рекрути за Дмитра Журавля у 1828 році; Роман Іванович Мишньов пішов у рекрути за хорошівського мешканця Івана Мороза у 1835 році [25, с. 531 зв., 571 зв., 572 зв.]. Але це все відбувалося не за «дякую». Той хлопець, який лишився, мусив забезпечувати родину рекрута грошима чи сільськогосподарською продукцією, доки їхній рекрут служить.

А що було далі? Після взяття у рекрути безлюдівські чоловіки потрапляли в гусарські, легкокінні полки й могли дослужитися до солідних звань. Наприклад, Семен Євстафійович Коценко невдовзі після рекрутського набору став оберофіцером [25, с. 539 зв.]. Ті, кому вдалося вижити за 25 років служби, поверталися у своє село й одружувалися вже не в молодому віці. Наприклад, Єфрем Назарович Приз у 1843 році пішов у відставку у званні унтерофіцера у віці 46 років. Далі він одразу одружився чи то на вдові, чи то на старій діві Ксенії Лаврентіївні (38 років), й в тому шлюбі до 1850 року народилося троє дітей [26, с. 726 зв. - 727]. Цікаво, що ті, хто відслужив й повернувся у свою слободу, не сплачували «подушний оклад», як всі інші поселяни [29, с. 63, 63 зв.].

Рекрути під час служби залучалися у різні воєнні походи російської армії. Наприклад, під час війни проти Наполеонівського війська рекрутський набір значно збільшився. Ось список усіх, кого мобілізували у ті роки:

Рекрути 1812 року

Семен Павлович Кушніренко
Степан Михайлович Кушніренко
Семен Кузьмич Карнаух
Дмитро Микитович Карнаух
Степан Матвійович Цьома
Іван Андрійович Полупан
Яків Петрович Пічка
Хома Іванович Богданов
Микита Антонович Дейнека
Улас Михайлович Іщенко
Омелян Антонович Пономаренко
Йосип Степанович Пономаренко
Кіндрат Лаврентійович Войтенко
Ілля Артемович Войтенко
Гаврило Кузьмич Шпаченко
Степан Опанасович Клименко
Яків Матвійович Бородін
Андрій Степанович Колісниченко
Петро Михайлович Редька
Петро Олексійович Винник
Гаврило Якимович Гусь
Пилип Данилович Підкопай
Євсей Трохимович Бутко
Леонтій Маркович Шпак

Рекрути 1813 року

Федір Васильович Цьома
Данило Петрович Пічка
Гаврило Антонович Дейнека
Федір Іванович Коценко
Федір Прокопович Артеменко
Прокіп Антонович Пономаренко
Яків Данилович Войтенко
Єремій Андрійович Бабенко
Онисим Микитович Войтенко
Петро Кирилович Приступа
Єремій Семенович Кобиць
Пантелеймон Іванович Заріцький
Андрій Гордійович Чередниченко
Леонтій Григорович Бутко
Кирило Пилипович Курилко
Ничипір Павлович Шепеленко
Данило Васильович Войтенко
Данило Семенович Малик

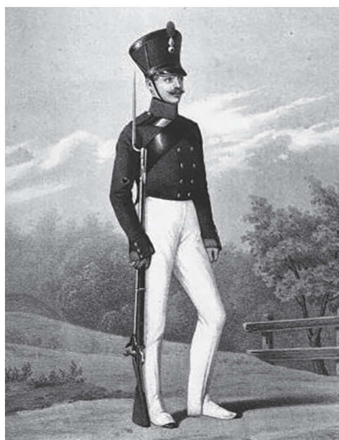

В яких битвах вони брали участь – поки що не відомо. Всі ці чоловіки доклали внесок у перемогу над Наполеонівською армією.

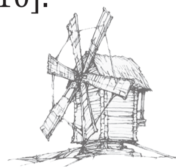

Портрет Наполеона. Джерело ілюстрації: [61].

За часів імператора Олександра І було остаточно скасовано смертну кару за злочини, але найсуворіше покарання замінили засланням у Сибір. А в роки імператора Миколи І в тому краї з'явилося багато копалень, де видобували золото, срібло та інші види корисних копалин, й туди було потрібне «поліпшене постачання» робочої сили. Тому 17 (29) січня 1840 року на території Нової Безлюдівки було сформовано кінну «Етапну інвалідну команду». Тільки це не були каліки, поняття «інвалід» тоді означало інше: військовослужбовець у складі роти, команди. В її функції входив супровід арештантів, які рухалися у північні й східні краї Росії по Зміївському шляху, до наступної інвалідної команди. Ця безлюдівська кінна етапна команда, яка підпорядковувалася гарнізонному батальйону, проіснувала аж до 28 вересня (10 жовтня) 1850 року, й того ж числа її було переведено до села Васищеве [48, с. 110].

Зразок форми інвалідної команди. Джерело ілюстрації: [65]

Але й безлюдівці зазнали етапування в «холодні краї». Гордій Климович Пилишенко та Карп Степанович Карапков у 1828 році за якісь злочини були заслані в Сибір на поселення [25, с. 620 зв., 621 зв.]. Хоча... не всі злочинці потрапляли в той далекий край. Адже Варвара Петрівна Гайденко у 1840-х роках «удавила» свою незаконнонароджену дитину й за це відбувала покарання у Харківському тюремному замку (що був біля сучасного Південного вокзалу) [26, с. 645].

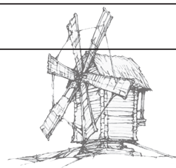
Окрім тюремних етапів, Зміївський шлях продовжував використовуватися у поштових цілях. У 1824 р. на цьому шляху в слободі Нова Безлюдівка розташовувалася Безлюдівська поштова станція, яка мала 6 коней [15, с. 324].

В ті часи жителі Безлюдівки були беззахисними перед інфекційними хворобами, особливо епідеміями, адже жодного кваліфікованого лікаря у радіусі багатьох кілометрів не було. У 1830 р. в Старій та Новій Безлюдівці від холери померли 70 осіб, у 1848 р. – 120 осіб. Від цинги на початку 1849 року померли 10 осіб [6]. 21 листопада 1811 року повідомлялося, що лише 32 безлюдівські дитини ще не захворіли на віспу [12, с. 60]. А решта дітей, зрозуміло, постраждали від цієї страшної хвороби, багато хто помер. Масову боротьбу проти епідемії віспи почав імператор Олександр I, при якому було утворено Слобідсько-Український губернський комітет запобіжних щеплень від віспи.

Ось таблиця типових причин смертей, через які щороку помирали безлюдівці в цей період:

Оригінальна назва	Пояснення
Отъ младенческаго припадка	
отъ скарлатины	
отъ простуды	
отъ натуральной смерти	від старості
отъ тяжелыхъ родовъ	
отъ несвоевременнаго рожденія	
отъ водяной	асцит (скупчення рідини), це супутнє захворювання ниркової хвороби або печінки, пов'язане з набряками (печінки, нирок, серця та ін.)
отъ лихорадки	
отъ удушья	бронхіальна астма, а так само будь-яке легеневе захворювання (дифтерія, флегмонозна ангіна, набряк Квінке), що призводить до набряку легенів
отъ золотухи	від діатезу
отъ падучей	від епілепсії
отъ горячки	симптом багатьох захворювань, в т. ч. грип, тиф та ін.
отъ поноса	від дизентерії, можливі й інші хвороби з подібними симптомами
отъ чахотки	будь-яка виснажлива хвороба, від якої чахнуть, тобто втрачають сили, худнуть на очах, зазвичай її пов'язують з хворобою легенів, часто з туберкульозом або запаленням легенів. Буває мокротинна, гнійна, висипна
отъ кори	

Оригінальна назва	Пояснення
отъ слаборожденія	
отъ сухотки	хвороби, які проявляють себе в тому числі в виснаженні організму, найчастіше внаслідок туберкульозу.
отъ кашля	гострий бронхіт або коклюш
отъ оспы	
отъ грыжи	
отъ рака	
отъ холеры	
отъ кровоточенія	
отъ Сибирской язвы	
отъ боли в животѣ	
отъ воспаленія внутренностей	
отъ ревматизма	
отъ родимца	від епілепсії, так само це раптова смерть новонародженого
отъ ожоговъ из-за пожара	
отъ крупа	респіраторне захворювання, найбільш поширене серед дітей, найчастіше у віці від трьох місяців до трьох років. Симптомами крупа є запалення гортані та верхніх дихальних шляхів, що призводить до подальшого звуження дихальних шляхів. До крупу може призводити будь-яке запальне захворювання гортані (катарального, крупозного або дифтеритного (фібринозного) характеру)
скоропостижно.	

Завдяки сучасному рівню розвитку української медицини й фармацевтики не можна й подумати, щоб у наші дні хтось у Безлюдівці помер від чуми, віспи, гарячки, холери, кашлю чи поносу. А для тих країн Азії та Африки, де є відстала економіка, слаборозвинена сфера охорони здоров'я, високий рівень бідності, а також перенаселення, цей список причин смертей і досі актуальний...

Тоді особливо високою була дитяча смертність. Щороку помирало більше дітей, аніж старих. Тому, схоже, люди й приміряли до себе прислів'я: «Курчат по осені рахують». А щоб подолати біль втрат, жінки протягом свого життя народжували багато дітей. Наприклад, у 1850 році у родині Романа Григоровича та Ксенії Артемівни Цьоми було 6 дітей: Іван, Єфросинія, Мотрона, Стефанида, Домнікія, Фекла [26, с. 644]. В Опанаса Миколайовича та Уляни Іванівни Пономаренко станом на 1816 рік, враховуючи померлих, всього було 9 дітей: Ірина, Агафія, Горпина, Григорій, Петро, Іван, Федір, Корній, Дмитро [27, с. 129].

Слава нашого населеного пункту з незвичною назвою не могла не позначитися на творчості тогочасних письменників. У 1839 р. Григорій Квітка-Основ'яненко опублікував

«Винъ заразъ до мене» продолжала старуха: «и наобищавъ мыни и грошей багáто, и усякого хлиба, щобъ я Ганнусю та видпустылабъ до нёго, а винъ ïи виддасть за першого свого лакгея. Я заразъ догадалась, що-се воно é, та й подумала: «отъ сыротѝ ще щастьтя буде» и зторжылась зъ нымъ. Винъ обищався заразъ у недилю прислаты за нею. Я, щобъ вона, часомъ, не дрочылась, росказала ïй усе; такъ, батечку мій! и у голóсъ, и у слёзы! нехочу, нехочу; свитъ за очыма пиду, а нехочу. Я такы за се и побыла ïи....

Уривок діалогу безлюдівської чаклунки з оповідачем у повісті «Ганнуся» Квітки-Основ'яненка. Звісно, що це лише літературний твір, але саме такою мовою й спілкувалися безлюдівські селяни у XIX столітті

повість «Ганнуся», в якій одна з дій відбувається в Безлюдівці: оповідач у пошуках Ганнусі відвідав безлюдівську чаклунку – бабу Сюсюрчиху [19].

Демографічні дані

Кількість населення у цей період через різні причини сильно коливалася – то зростала, то спадала.

У 1770 році в слободі Безлюдівка налічувалось 760 чоловіків та 715 жінок, всього 1475 осіб [6]. А в 1772 році тут мешкали 841 чоловік та 699 жінок різних станів, всього 1540 людей [1].

У 1773 році демографічна статистика в Безлюдівці була такою: за рік народилися 59 осіб, одружилися 40 осіб, а померла 31 особа. Відповідно можна вирахувати природний приріст за той рік: він становив 28 осіб [8]. Якщо тоді було значно гірше з медициною, аніж тепер, то хоча б народжуваність була в плюсі.

Того ж року станова структура нашої слободи складала: відставних військових – 10 (4 чоловіки і 6 жінок), церковників – 20 (10 чоловіків та 10 жінок), військових обивателів – 1510 (827 чоловіків і 683 жінки), а всього 1540 осіб чоловічої і жіночої статі (841 чоловік та 699 жінок) [8; 10].

У 1778 році в слободі Безлюдівка мешкали 754 особи військових обивателів чоловічої статі [4]. А наступному році це населення зменшилося до 692 особи [5].

У цей період у Старій і Новій Безлюдівці продовжували вести переписи під назвою «ревізії», які тепер здійснювалися з метою оподаткування. Імена всіх мешканців записували в товстелезну книгу, яка називалася «Ревизская сказка». Не подумайте нічого зайвого, бо термін «казка» в минулому означав «документ»!

Ось дані ревізій за різні роки життя наших військових обивателів:

<table>
<tr><th rowspan="2"></th><th colspan="2">1782</th><th colspan="2">1795</th><th>1811</th><th colspan="2">1835</th><th colspan="2">1850</th></tr>
<tr><th>ч</th><th>ж</th><th>ч</th><th>ж</th><th>чоловіки</th><th>ч</th><th>ж</th><th>ч</th><th>ж</th></tr>
<tr><td>Стара Безлюдівка, військові обивателі</td><td>516</td><td>506</td><td>527</td><td>512</td><td rowspan="2">708</td><td rowspan="2">664</td><td rowspan="2">755</td><td rowspan="2">853</td><td rowspan="2">842</td></tr>
<tr><td>Нова Безлюдівка, військові обивателі</td><td>211</td><td>230</td><td>183</td><td>206</td></tr>
</table>

Вище наведено статистику тільки на один стан. А на гусарів, поміщицьких підданих, церковників вели окремі ревізькі казки. Наприклад:

	1835		**1850**		**1858**	
	ч	ж	ч	ж	ч	ж
Хутір Старобезлюдівський, поміщицькі селяни	20	13	14	11	11	15

Коли всю ревізьку казку написали, її текст зачитувався на сходці всіх поселенців, щоб можна було уникнути помилок й розбіжностей в іменах та складі родин.

А повністю всі соціальні стани відображалися в переписах «Сповідні розписи», в яких навесні фіксувалися імена всіх парафіян, що належали до безлюдівської церкви. Наприклад, у 1790 році тут налічувалось 780 чоловіків та 735 жінок, у 1830 р. тут було 678 чоловіків та 679 жінок, а у 1850 році тут вже стало 698 чоловіків та 696 жінок [6]. Але то порахували не тільки мешканців наших двох слобід, сусідніх поміщицьких поселень, а й людей сучасних Пономаренківських хуторів, які були приписані до безлюдівського храму.

Природа і клімат

Як свідчать мапи кінця XVIII ст., між Старою та Новою Безлюдівкою була піщана пустеля площею 9 км^2, у якій дене-де траплялися озера. Наприклад, посеред пустелі було сучасне озеро Журавлине, але воно в тому столітті зазначене як безіменне (у середині XIX століття його вже називатимуть Круглим озером). На заплаві р. Уди тоді було Петькове озеро, воно в той період теж – безіменне. Й між тим озером та сучасною вулицею Бережною на ріці була затока, що глибоко врізалася в суходіл [23].

На південь від сучасного Нагорівського кладовища починався ліс. Також тоді вже були Ващенків бір й гай Вільховий Ріг. В лісах поблизу Безлюдівки у кінці XVIII ст. водилися: ведмеді, вовки, зайці та білки; в лісах та на полях – орли, яструби, сови, шуліки, ґави, перепілки, синиці, вівсянки, щиглі, журавлі та інші. На водоймах водилися качки та кулики [14, с. 122-127]. Зрозуміло, що такої широкої флори і фауни тепер немає. А в ліс по гриби тоді без зброї не ходи...

На місці сучасного заболоченого урочища Вулівка був вільховий ліс. У середині XIX ст. вільхове болото називалося Черкаським, бо поблизу нього були городи селян Матвія та Івана Черкасових. Через свою багату флору і фауну воно тоді приваблювало любителів полювання. Ось що у 1904 році в оповіданнях про свої далекі підліткові роки писав досвідчений мисливець Микола Яблонський: *«...Мы впервые въ эту осень пріѣзжаемъ со своей охотой къ Черкасскому болоту и знаемъ, что здѣсь гнѣздится по крайней мѣрѣ хоть два волчьихъ выводка, еще раньше подвытыхъ и не разъ провѣренныхъ; а сколько лисьихъ выводковъ, сколько прибылыхъ волчишекъ лежитъ по этому болоту крѣпкому, обширному, сплошь поросшему ольхою густою, непролазною, – такъ это только вообразить себѣ можно!»* [57, с. 163].

Тепер знаємо, чому про Черкаський міст на поч. сучасної вул. Огородньої виникла така місцева народна творчість, якою ще й у XX ст. лякали дітей:

«Заведу тебе під Черкаський міст –
Тебе там вовк з'їсть».

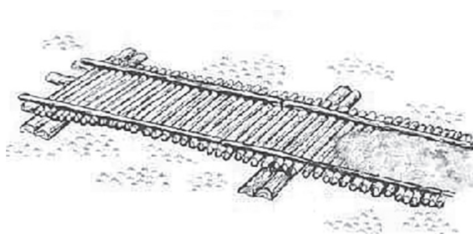
Ґрунти на території безлюдівських слобід – чорнозем та піски. З посіяних зернових культур високу врожайність давали: жито, пшениця, ячмінь, овес, гречка, коноплі [17]. Про рівень врожайності на наших землях свідчить рапорт харківського комісара слобідсько-українському губернатору за 1776 рік, у якому є свідчення про площу посівів зернових та їх урожай у Безлюдівці та Хорошевому: всього засіяно 438 гектарів, посіяно 45 тонн зерна жита й у кінці року одержано 58 тонн; посіяно 11 тонн зерна пшениці й одержано 11 тонн; засіяно 22 тонни ячменю й одержано 40 тонн; посіяно 17 тонн вівса й одержано 28 тонн; посіяно 3 тонни гречки й одержано 10 тонн [7]. Як бачимо, у тому році неврожаю не було [14, с. 122-127].

Ось такий вигляд мало урочище Вулівка у середині XIX століття. Не те, що зараз – місцевість без дерев.
Джерело ілюстрації: [58]

Ґрунт на більшій частині протяжності нового Зміївського шляху був чорноземним. Але в проміжку між слободою Нова Безлюдівка та селом Шубіне він пролягав по піщаному ґрунту [20, с. 35]. В погану погоду по тій дорозі було складно пересуватися. А це ж був важливий поштовий шлях! Тому на найбільш заболочених ділянках спорудили гаті. Що це таке? Купа колод, покладених впоперек, по котрих їздили підводи. У 1847 році на тому шляху, в районі Нової Безлюдівки, вже було 2 гаті: одна знаходилась на початку слободи при в’їзді з Харкова, мала довжину 21 метр, а ширину 6 метрів (тоді Нова Безлюдівка на вказаному шляху починалася від місця розташування сучасної селищної ради, отож гать точно була там, де тепер автобусна зупинка «Безлюдівка-2». Не дивно, що й у наші дні там багато багнюки!); а друга — в кінці слободи (на заплаві річки Студенок), мала довжину 42 метри, ширину — 6 метрів [13, с. 71].

Такий вигляд має гать. Джерело ілюстрації: [55]

У другій половині XVIII ст. річка Уди в районі Старої Безлюдівки влітку мала глибину, яка в середньому становила 1 метр, а ширина досягала 32 м. А от інші маленькі річки пересихали [14, с. 122-127; 17, с. 59].

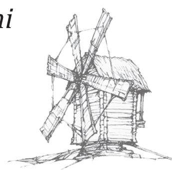
Річка Студенок у ті часи від Логачівки до Нової Безлюдівки протікала в яру, який називався «Разнозванной оврагъ». У наш час це не яр, а вже балка. А Писаренків яр, у якому тепер розташовано гігантське сміттєзвалище біля окружної дороги, тоді мав назву «оврагъ Гриблинъ» [46].

Долина річки Уди поблизу Старої Безлюдівки. План 1785 року

Ось там і було гігантське озеро Лиман.
Реконструкція на сучасній мапі

На місці сучасних очисних споруд тоді було озеро Лиман, яке мало довжину 1 км 66 м, глибину 2 метри, ширину 192 метри. В цю водойму впадала річка Броди, яка й досі протікає на північ від Підборівки. У південній частині це озеро сполучалося протокою з Дегтярним озером.

Останній раз оз. Лиман згадувалося у 50-х роках XIX ст. в книзі Філарета (Гумілевського) «Историко-статистическое описание Харьковской иепархии», де йшлося, що мовляв, Безлюдівка розташована на березі озера Лиман. Потім ця

Озеро Лиман на мапі 1780-х років

водойма перетворилася на болото Лиман (тому вулицю, яка розташовувалась близько до нього, назвали Лиманською). А в XX столітті там створили відстійники Безлюдівських очисних споруд. Тому 2015 року в пам'ять про зниклу водойму найближчий до очисних споруд піщаний кар'єр було названо «Озером Новий Лиман» [64].

Вода в наших річках у ті часи була придатна для вживання людьми та худобою [14, с. 122-127; 17, с. 59]. В р. Уди та в озері Лиман у кінці XVIII ст. водилися раки й така риба: соми, щуки, окуні, лині, карасі, плітка, в'юни, чебаки та ін. [14, с. 122-127].

Клімат був дуже суворий, особливо зимовий період. Адже тоді в нашому поселенні тривав «Малий льодовиковий період». Саме так, я не обмовився: тодішні погодні умови вчені вирішили назвати цим терміном. Хоч у наших слободах метеостанції не було й кліматологічні спостереження тут у XVIII – 1-й пол. XIX ст. ще не проводилися, про погоду в Старій й Новій Безлюдівці розповість ось таке свідчення кінця XVIII ст. стосовно Харківщини:

«Части года чрезъ нѣсколько лѣтъ случаются сами себѣ въ качествахъ не равны, или противны. Иногда чрезъ весь генварь и февраль продолжается дождливая погода, а тогожъ году въ апрѣлѣ и маѣ холодные вѣтры съ морозами и снѣжными заметьми умерщвляютъ молодой скотъ и нѣжные всходы растеній. 1768 году по самой апрѣль съ среднихъ чиселъ ноября лежала нерушимо постоянная зима въ довольномъ количествѣ снѣгу; также безъ оттепелей, съ долговременными при паденіи снѣгу бурями, была зима отъ декабря по апрѣль 1781 года. Въ семъ году претерпѣли великой убытокъ хозяева скотинныхъ заводовъ: скотина погибла въ мартѣ и въ апрѣлѣ от недостатку корму, а много скота задушено снѣжными наметами въ степныхъ хуторахъ. Среди зимы случающіяся оттепели по-

вреждаютъ озимые посѣвы и сады. Въ генварѣ и февралѣ 1782 года продолжалась оттепель съ дождями, а между тѣмъ были и ясные дни безъ морозовъ; поверхность земли обнажилась, согрѣлась и оттаяла, коренья деревьевъ пустили изъ себя соки вверьхъ въ стволы и вѣтки, которыя готовы уже // были къ развитію, какъ нечаянно послѣ теплой влаги повѣялъ сѣверо-восточной вѣтеръ и нѣжныя деревья уморилъ. Сія растеній простуда губительно дѣйствовала надъ бергамотами, дулями, гливами, лучшими грушами, сливами, черешнями и вышнями, а нѣсколько и надъ яблоньми. Пораженныя деревья до корней весною засохли и срублены.

Въ 1774 году въ послѣднія числа іюля продолжалась сряду четыре дня нарочито теплая погода; по термометру никто тогда въ Харьковѣ замѣчанія не дѣлалъ, однако пожилые старики не запомнятъ подобнаго зноя: вѣтръ съ полудня дулъ, словно какъ изъ горячей печи, травы въ степяхъ и жита на поляхъ вдругъ увяли и до корня засохли. Осень случается до ноября безъ дождей и суха; напротивъ того бываютъ съ первыхъ числъ сентября по генварь дожди без морозовъ. Иногда сначала сентября начинаются морозы, а ноябрь весь бываетъ въ дождяхъ, тожъ и декабрь безъ заморозей» [5, с. 38].

А з 1790 по 1830 рік тривав період, який назвали «Мінімум Дальтона», коли відбулося зниження сонячної активності, а разом з тим – й температури на нашій планеті. Це позначилося на нашому кліматі так, що взимку було непереливки, і через довге перебування на вулиці можна було померти. 4 (16) січня 1831 року в Новій Безлюдівці на Зміївському шляху був знайдений труп невідомого п’яниці, який помер від обмороження, бо довго був на відкритому повітрі в нетверезому стані. Його тіло було доставлене Харківським земським судом до місцевого університету, де проведено су-

дово-медичний розтин прозектором Велькоборським [49]. Не кажу вже про те, що скільки епідемій у наших предків могла викликати тодішня екстремальна зимова погода. А в Європі у 1816 році стався «Рік без літа», коли сніг й завірюха захопили червень-серпень. Але для Безлюдівки та України в плані погоди той рік, як не дивно, був сприятливим.

Релігія

У другій половині XVIII ст. діяла Покровська церква 1741 року побудови. У 1780-х роках в ній священником був Михайло Якович Прокопович, що у своєму володінні мав 3,2 гектара землі [21, с. 12 зв.; 23]. У 1795 році його син Іван став у цій же церкві дияконом [52, с. 121]. Петро, син Івана, став безлюдівським священником у першій половині XIX ст.. При ньому церковні землеволодіння зросли, й станом на 1842 рік церкві належало 36 гектарів сіножатей та орної землі. Петро Прокопович помер у 1850 році, й після нього у тому ж році священником став Олександр Павлович Курасовський, родом зі Зміївського повіту [53, с. 691 зв.]. Останній відзначився у проведенні літургій під час Кримської війни 1853-1856 рр., за що у 1859 році був нагороджений на-

Церковна земля на мапі 1785 року (позначено літерами «ЦЗ»), що належала Михайлу Прокоповичу. Розташовувалась на місці сучасних очисних споруд

персним хрестом «У пам’ять війни 1853—1856 років» [24, с. 12-16; 53, с. 691 зв.].

Наперсний хрест для духовенства в пам’ять про Кримську війну. Джерело ілюстрації: [18]

Нащадки священників продовжували бути в соціальному стані церковників з усіма привілеями. Але деяких нащадків попів минулого, таких, як Богданови та Скочки, у 1785 році було переведено у стан «військових обивателів» [51, с. 214].

До середини XIX століття джерела ніде не фіксують координати найдавніших безлюдівських кладовищ. Лише у 1780-х роках зазначалося, що церкви та кладовища Безлюдівки та Хорошева займали площу, яка разом становила 0,99 гектара [23].

10-верстова мапа 1842 року

Мапа, де розташовувався молитовний будинок у 1850-1920-х роках. Реконструкція на сучасній мапі

А на початку XIX століття було побудовано церкву вже в Новій Безлюдівці, що й показано на 10-верстовій мапі 1842 року. Триверстова мапа Шуберта видання 1860-х років, яка описувала місцевість за 1850-і роки, дала точні координати розташування церкви: Покровський храм був на місці сучасної старої пошти (вул. Зміївська, 61. У 1990-х там був ринок) [19].

Хоч церковні документи не фіксують час побудови новобезлюдівської церкви, але хибно зображують, немов від 1741 до 1860-х років храм безперервно існував у тій самій будівлі [24, с. 12-13]. Однак факт лишається фактом. У новій дерев'яній церкві була дзвіниця, оновлена в 1844 році [24, с. 12-13].

У 50-х роках XIX ст. в тій же церкві була бібліотека, в якій зберігалися такі раритети: «Евангеліе» (1694 рік), «Служебникъ» (1690 рік), «Осмогласникъ» (1699 рік), «Акафистникъ» (1709 рік), «Бесѣды Василія» (1709 рік) [6].

У Старій Безлюдівці була ще одна дерев'яна церква, яка розташовувалася навпроти сучасного будинку № 192-Н на

Мапа, де розташовувалося кладовище Нової Безлюдівки. Реконструкція на сучасній мапі

вул. Перемоги. Вперше її зафіксовано у 1850-х роках, й за документами того часу вона значилася як молитовний будинок, приписаний до Покровської церкви в Новій Безлюдівці [24, с. 14; 46]. Дата його побудови невідома. Численні старі мешканці мені передавали перекази своїх дідів-прадідів, що то була маленька капличка для потреб кладовища, яке існувало на місці кварталів сучасних нових будинків на вул. Озерній та Березовій.

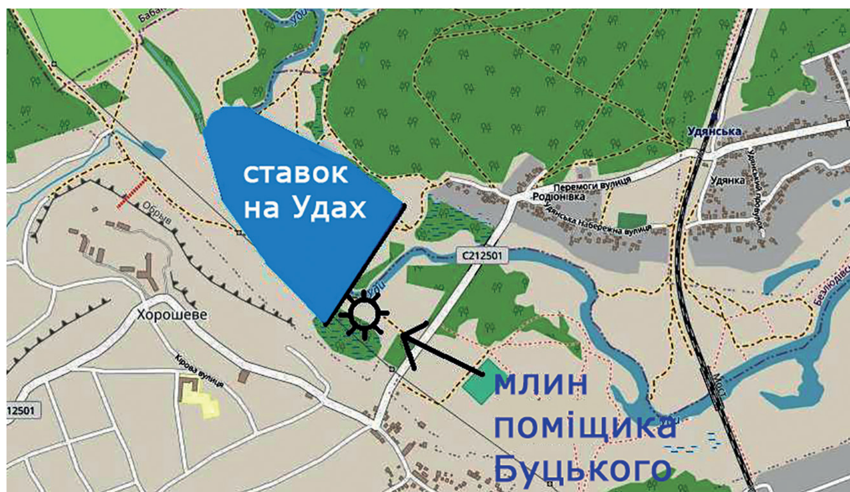
Але це було не єдине кладовище для двох слобід. Ще одне, в Новій Безлюдівці, й як свідчить згадана мапа Шуберта, у 1850-х роках, розташовувалося на місці сучасного Садового провулка. Проіснувало воно аж до 1920-х років.

Рід Буцьких та інші поміщики

Герасим Герасимович Буцький у 1766 році отримав звання прапорщика, а у 1767 році пішов у відставку в званні поручника [35, с. 172]. Під час служби він познайомився в Слов'янсько-

му окрузі з юною дівкою Варварою Адамовою, теж з вельможного роду, яка мешкала в родовому селі Адамівка (зрозуміло, звідки така назва поселення) [30, с. 753 зв.]. Вони одружилися, й у них народилося багато дітей. У 1789 році родина складалася з таких осіб: Герасим Герасимович (50 років), Варвара

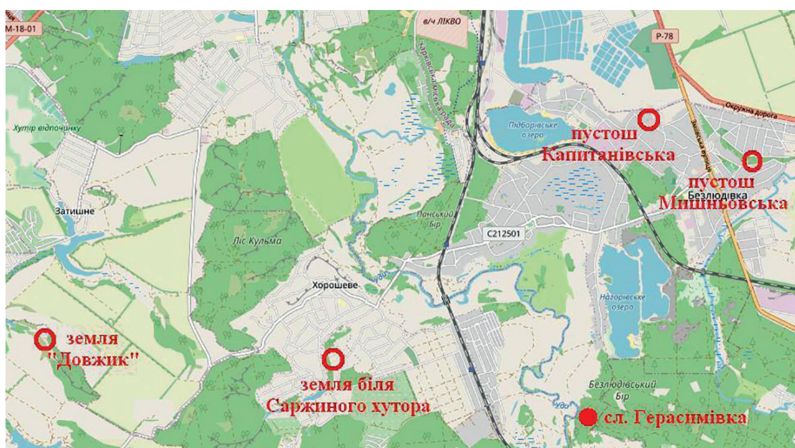

Приблизне місце, де розташовувався млин Буцького у другій пол. XVIII ст. Реконструкція на сучасній мапі

Степанівна (39 років), Іван (18 років), Ганна (15 років), Микола (12 років), Онуфрій (10 років), Марія (8 років), Катерина (6 років), Олександр (5 років), Надія (4 роки). Іван у тому ж році проходив легку службу фур'єром у Преображенському полку, а точніше – завідував продовольством. А Микола, Онуфрій та Олександр були кадетами в Костянтиноградському легкокінному полку [29, с. 54 зв.].

У 1785 році імператриця Катерина ІІ видала «Жалувану грамоту дворянству», завдяки якій козацька старшина отримала всі права російських дворян. 1 (12) грудня 1787 року родину Буцького у повному складі було внесено до Дворянської

Земельні наділи Буцького у 1780-х роках, які кріпаки з Герасимівки були зобов'язані обробляти. Уявіть відстані, які вони долали до місця роботи. Реконструкція на сучасній мапі

родовідної книги Харківського намісництва [35, с. 172]. Відтепер цей рід у нових політичних та військових реаліях став належати до високого суспільного стану в імперії.

У Старій Безлюдівці у власності Герасима Герасимовича Буцького в 1780-х роках перебували: дерев'яний будинок (був на лівому березі зниклого струмка та навпроти церкви 1741 року побудови), сад (у якому росли яблуні, груші та вишні), цегельний завод, а також водяний млин на р. Уди (його гребля розташовувалася в районі сучасного автомобільного мосту між Безлюдівкою і Хорошевом). Той млин був з чотирма жорнами, що працювали протягом всього року. Поміщик Буцький завдяки йому отримував значний прибуток, й кожен рік кількість перемеленого зерна досягала 22 тонн [14, с. 122-127]. Млин існував аж до 1840-х років. А на мапі Шуберта за 1850-ті той ставок вже не позначили. Ще один водяний млин, що належав Герасиму Герасимовичу, був на річці Уди поблизу села Васищеве [17, с. 63].

Також у власності Буцького були люди: у 1782 році в Старій Безлюдівці йому належало 10 осіб підданих – явно обслуга маєтку [29, с. 54 зв.]. Це були люди на прізвища: Білаєнко, Мірошниченко, Чоботенко [50, с. 370]. А в Герасимівці у 1779 році мешкали 79 його підданих [5]. Площа землі у цій слобідці в 1789 році становила 551 га (в тому числі: сіножатей – 80 га, лісів – 404 га, орних земель – 4 га). Герасимівські кріпаки, окрім землеробства у своєму поселенні, займалися вирощуванням жита, вівса та гречки на віддалених землях Буцького, які показано на ілюстрації [17; 22].

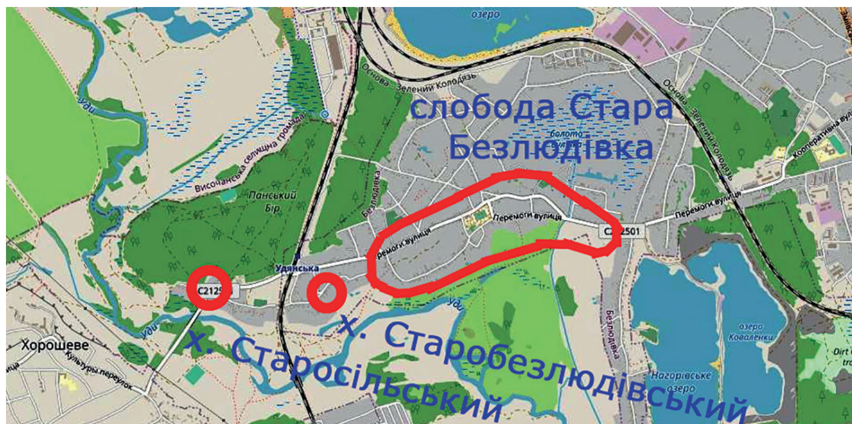

Родовід Буцьких. Реконструкція на основі родовідної книги дворян Харківської губернії XIX ст. [54]

Герасим Герасимович та дружина Варвара померли між 1795 та 1811 роками. Й усі їхні хутори, всі їхні кріпаки перейшли у спадок його синам – Миколі, Олександру та Івану. Прапорщик Микола Буцький отримав хутір Студенецький (там, де сучасні Хроли) й перед 1811 роком помер, спадщина дісталася його малолітнім дітям – Костянтину (нар. у 1804 році) та Надії, але вони володіти вотчиною батька ще не могли [36, с. 504]. Тому хутір Студенецький взяв собі їхній дядько – підпоручник Олександр Герасимович. Йому також дісталися більшість кріпаків безлюдівського маєтку [37, с. 1258; 45, с. 959 зв.]. А той Костянтин, як подорослішав, став губернським секретарем й 21 вересня (3 жовтня) 1828 року підтвердив своє дворянське походження [35, с. 172; 54]. До Безлюдівки він не повернувся.

Після 1816 року вже немає згадок про Буцьких на території Старої чи Нової Безлюдівки. Майже всі хутори Герасима Герасимовича дісталися підполковниці Марфі Іванівні, яка у першому шлюбі мала прізвище Золотарьова, а в другому – Краснокутська [38, с. 559]. Ймовірно, це донька Івана Герасимовича Буцького. Кріпаки Краснокутської мешкали у 1830-1860-х роках на Студенецькому та Старобезлюдівському хуторах. Останній був розташований на березі річки Уди в 0,25 версти від Старої Безлюдівки [47, с. 2, 10-11]. За моїми підрахунками, хутір розташовувався у кінці вулиці Удянської Набережної, бо Стара Безлюдівка тоді обмежувалася кінцем сучасної Бережної вулиці. Микола Гайденко, який у кінці XX ст. працював в смт Хорошеве вчителем музики, чув від своїх предків перекази, що там справді був хутір. Краснокутська володіла цим поселенням та підданими аж до 1857 року, а далі хутір було продано іншій поміщиці – Катерині Іванівні Крапивиній, доньці надвірного радника [40, с. 394; 41, с. 495-497, 708-710]. У 1858 році на ньому мешкали кріпаки з такими прізвищами: Сергієнко, Трохименко, Онищенко [41, с. 709 зв.].

Ось де розміщувалися поміщицькі хутори в XIX ст. Реконструкція на сучасній мапі

Слобідку Герасимівку надалі було перейменовано на хутір Покровський, котрий у 1835 році перейшов у володіння від нащадків Буцьких до поміщиці Терезії Антонівни, дружини колезького асесора Йосипа Ольденборгера [38, с. 578; 39, с. 627]. А в 1850 році цим хутором вже володіла її донька – Надія Йосипівна Долинська, дружина колезького секретаря, й у тому поселенні налічувалося 15 чоловіків та 19 жінок. Вони мали такі прізвища: Жемков, Забаренко, Кононенко, Кочергін, Мірошниченко, Номировський, Прочанов, Семенов, Черкесов, Ярещенков [43, с. 574-577, 628].

Але в нашій місцевості було ще одне поселення поміщицьких селян: хутір Старосільський, який у 1834 році заснував бабаївський поміщик Щербінін й переселив сюди деяких своїх підданих з Бабаїв. У цьому населеному пункті в 1835 році жили 25 чоловіків та 23 жінки [42, с. 511-513]. Він розташовувався на початку сучасної вулиці Удянська Набережна й існував він аж до встановлення радянської влади.

Склад населення хуторів не був постійним: когось купували, когось продавали, хтось переходив у спадок до іншого пана. А юнака зі Старобезлюдівського хутора Дем'яна Семеновича Сергієнка у 1848 році було віддано в солдати. Туди підданих відправляли частіше за непокору [40, с. 395 зв.]. Кріпаки – це ж були справжні раби, вони самостійно не розпоряджалися своїм життям. Але хтось не витримував панщини (безкоштовної роботи на пана 6 днів на тиждень) й втікав. Наприклад, Федір Павлович Калашников втік у 1834 році з хутора Старобезлюдівського, покинувши дружину [38, с. 562 зв.]. Олександр Никифорович Трохименко з того ж хутора теж втік у 1846 році [40, с. 395 зв.]. А кріпаки Петро Іванович Трохименко та його сестра Мотрона втекли зі Старої Безлюдівки у 1854 році [41, с. 495 зв. – 495а].

Джерела розділу:

1. ЦДІАК, Ф. 1710, Оп. 2, Спр. 2796, Арк. 1-46 зв.
2. ЦДІАК, Ф. 1709, Оп. 2, Спр. 169, Арк. 23-27 зв.
3. ДАХО, Ф. 40, Оп. 105, Спр. 136.
4. ЦДІАК, Ф. 1710, Оп. 2, Спр. 2766, Арк. 22-23 зв.
5. Описи Харківського намісництва кінця XVIII ст. – Київ: «Наукова думка», 1991. – С. 38.
6. Историко-статистическое описание Харьковской иепархии / Филарет (Гумилёвский) – Москва, 1857. – Отделение 2. – С. 96 – 97.
7. ЦДІАК, Ф. 1710, Оп. 2, Спр. 2814, Арк. 32.
8. ЦДІАК, Ф. 1710, Оп. 2, Спр. 1200, Арк. 78 зв.
9. Очерки из истории колонизации и быта степной окраины Московского государства / Багалей Д.И. – М: Имп. о-во истории и древностей рос. при Моск. ун-те, 1887. – С. 551.
10. Материалы для истории колонизации и быта Харьковской и отчасти Курской и Воронежской губ. / Багалей Д. И. – Харьков: Тип. К.П. Счасни, 1890. – С. 246-248, 334.
11. ЦДІАК, Ф. 1710, Оп. 2, Спр. 2282, Арк. 1А.
12. Харківський район: збірник архівних документів і матеріалів. – Х.: Фоліо, 1996. – Т. 3.
13. Харківський район: збірник архівних документів і матеріалів. – Х.: Фоліо, 1995. – Т. 2
14. Розвиток слободи Безлюдівки від найдавніших часів до кінця XVIII ст. / Кисиленко В.Ю. // Збірник наукових праць. Серія «Історія та географія» / Харк. нац. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди. – Х.: Планета-прінт, 2009. – Вип. 35.
15. Почтовый дорожник или описание всех почтовых дорог Российской империи, царства Польского и других присоединенных областей. - Санкт-Петербург, 1824.
16. Памятная книжка Харьковской губернии на 1864 год. - Х., 1864.
17. Экономические примечания на Харьковский уезд 1782 г. / ред.: А.А. Парамей, А.Ф. Парамонов. - Х.: САГА, 2006.
18. Ілюстрація наперсного хреста [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.auction-imperia.ru/i/offline/_DSC7111-31.jpg .
19. Розвиток слободи Безлюдівки в XIX ст. / Кисиленко В. Ю. // Збірник наукових праць. Серія «Історія та географія» / Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. – Х.: Майдан, 2010. – Вип. 38.

20. Военно-статистическое обозрение Российской Империи. СПб, 1850. – Т. 12. – Ч. 1: Харьковская губерния.
21. ДАХО, Ф. 25, Оп. 30, Спр. 225.
22. ДАХО, Ф. 24, Оп. 3, Спр. 12, Арк. 48-49.
23. Мапа Безлюдівки 1789 року.
24. Свято-Покровський храм селища Безлюдівка. Історія храму. Сучасне життя громади. До 150-річчя Свято-Покровського храму / К.Ю. Яковенко та ін. — Харків, 2011.
25. ДАХО, Ф. 31, Оп. 141, Спр. 292.
26. ДАХО, Ф. 31, Оп. 141, Спр. 404.
27. ДАХО, Ф. 31, Оп. 141, Спр. 205.
28. ДАХО, Ф. 31, Оп. 141, Спр. 102.
29. ДАХО, Ф. 31, Оп. 141, Спр. 49.
30. ДАХО, Ф. 31, Оп. 141, Спр. 96.
31. ДАХО, Ф. 31, Оп. 141, Спр. 39.
32. ДАХО, Ф. 31, Оп. 141, Спр. 52.
33. Лісове озеро: Документальна повість [про делегата XXVI з'їзду КПРС Варвари Савельєвої] / Герасименко Ю.Г. – К.: Веселка, 1983.
34. Неповнолітні злочинці в Харківському намісництві. 1780–1796 рр. / Маслійчук. В.Л.– Х.: Харківський приватний музей міської садиби, 2011.
35. Родословная книга потомственных дворян Харьковской губернии. – Х.: Харьковский частный музей городской усадьбы, 2010.
36. ДАХО, Ф. 31, Оп. 141, Спр. 140.
37. ДАХО, Ф. 31, Оп. 141, Спр. 204.
38. ДАХО, Ф. 31, Оп. 141, Спр. 287.
39. ДАХО, Ф. 31, Оп. 141, Спр. 288.
40. ДАХО, Ф. 31, Оп. 141, Спр. 398.
41. ДАХО, Ф. 31, Оп. 141, Спр. 520.
42. ДАХО, Ф. 31, Оп. 141, Спр. 290.
43. ДАХО, Ф. 31, Оп. 141, Спр. 397.
44. ДАХО, Ф. 31, Оп. 141, Спр. 99.
45. ДАХО, Ф. 31, Оп. 141, Спр. 141.
46. Трехверстовка Шуберта Харьковской губернии. Военно-топографическая карта [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://etomesto.com/map-ukraine_trehverstka-kharkov/?x=36.296678&y=49.875962
47. Список населенных мест по сведениям 1864 года / Обработан Н. Штиглицом. Издан Центральным статистическим комитетом Министерства внутренних дел. – СПб., 1869. – Т. XLVI: Харьковская губерния.
48. Историческое описание одежды и вооружения Российских войск: с рисунками, составленное по Высочайшему повелению:

духовно-просветительское издание / Висковатов А.В. – Ч. 19 – Санкт-Петербург: Тип. В.С. Балашева и К; 1902.

49. Профессор Олександр Савович Венедиктов: его служебная и литературная деятельность (Материалы для истории Харьковского университета) / Попов М.А. // Записки императорского Харьковского университета.– Х, 1899. – Кн. 3.

50. ДАХО, Ф. 31, Оп. 141, Спр. 38.

51. ДАХО, Ф. 31, Оп. 141, Спр. 47.

52. ДАХО, Ф. 31, Оп. 141, Спр. 118.

53. ДАХО, Ф. 31, Оп. 141, Спр. 408а.

54. ДАХО, Ф. 14, Оп. 11, Спр. 6, Арк. 2-4.

55. Ілюстрація гаті [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Corduroyroad.jpg

56. Ілюстрація вітряка [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://ua.igotoworld.com/frontend/webcontent/websites/1/images/gallery/34278_800x600_4.jpg

57. Четыре времени года и другие рассказы / Яблонский Н.И. – Москва: Тип. А.П. Поплавского, 1904. – Т. 4.

58. Ілюстрація вільхового болота [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://ukrainaincognita.com/sites/default/files/u4/9-.jpg

59. ДАХО, Ф. 25, Оп. 34, Спр. 122.

60. Ілюстрація процесу виготовлення тканини з льону [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://subject.com.ua/textbook/work/6klas_3/6klas_3.files/image012.jpg

61. Портрет Наполеона Бонапарта [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://24smi.org/public/media/resize/800x-/2018/7/18/04-jrp0t0v.jpg

62. Портрет Катерини II [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/6/62/Catherine_II_by_F.Rokotov_after_Roslin_%281780s%2C_Hermitage%29_2.jpg

63. Ілюстрація екологічної катастрофи в російському селищі Шойна [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.visitnao.ru/chto-posmotret/goroda-i-poseleniya/shoyna-selo/

64. Зникле озеро Лиман // Трибуна Трудящих. – 2015. – 4 липня.

65. Ілюстрація форми інвалідної команди [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.memorandum.ru/viskowatov/T13/pic/pic1828.jpg

66. Картина В. Васильєва «Вбирання нареченої» [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.dnipro.libr.dp.ua/vesillya_shlub

ПІСЛЯМОВА

Ось і завершилась ця розповідь. Не думайте, що написати запропоновану книгу було просто й легко. Створення одного розділу тривало кілька місяців – через систематизацію інформації з різних джерел, видалення зайвого та нецікавого, кілька етапів редагування, пошук ілюстрацій, виправлення помилок і т.д. Радий, що цю кропітку справу зміг довести до кінця.

Створювалася книга для того, щоб ви, мої читачі, дізналися більше про свою малу батьківщину, й у нашого селища Безлюдівка вперше з'явилася книга, яка повністю присвячена саме йому.

Але це ще не кінець, далі буде. Очікуйте на другий том. До зустрічі!

З повагою,
Василь Юрійович Кисиленко

Кисиленко Василь Юрійович

Науково-популярне видання

ІСТОРІЯ БЕЗЛЮДІВКИ

ТОМ І

Верстка, макетування, обробка світлин
Олена Тунік-Мозговенко

Літературне редагування
Галина Паливода

Формат 60x84/16. Ум. друк. арк. 6,98.
Папір офсетний. Друк цифровий. Гарнітура Cambria.
Наклад 100 прим. Зам. № 873

Видавець О.О. Євенок
м. Житомир, вул. Мала Бердичівська, 17А
тел.: 063 101 22 33

*Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції України серія ДК №3544 від 05.08.2009 р.*

Друк та палітурні роботи ФОП О. О. Євенок
м. Житомир, вул. М. Бердичівська, 17А
тел.: 063 101 22 33, e-mail: printinzt@gmail.com